Zdenko Balog
Stjepana Radića 3, HR-48260 Križevci
zdenko_balog@yahoo.com

Dob mladenaca u župi Roč 1651. – 1800.

Izvorni znanstveni rad | Original scientific paper
UDK 94(497.571-22Roč)"15/17":347.62](094.76)
347.62:303.71](497.571-22Roč)"15/17"
DOI 10.32728/h2025.01
Primljeno | Received: 18. VI. 2025.
Prihvaćeno | Accepted: 12. IX. 2025.

Izvadak

Studija obrađuje rezultate istraživanja dobi mladenaca u Roču između 1651. i 1800. godine. U razdoblju u kojem je sklopljeno nešto više od tisuću brakova, na uzorku većem od 50 % utvrđene dobi mladića i djevojaka koji ulaze u prvi brak, opći prosjek iznosi od 27,78 godina za mladiće te 24,64 godine za djevojke. Taj visoki prosjek, međutim, ne proizlazi iz običaja da se kasnije ulazi u brak, nego iz činjenice da određena grupa mladenaca oba spola odgađa brak preko trideset, čak i preko trideset i pet godina. Razlog ovom odgađanju u okruženju u kojem je inače uobičajeno vjenčati se oko polovice treće dekade života nalazimo u dinamici obitelji, gdje se redovito ponavlja ciklus „matične obitelji" kao prevladavajući tip. Pored drugih čimbenika vezanih uz dob mladenaca, izneseni su usporedni podaci o izvanbračnim spolnim kontaktima mladih, kao i o srodničkim brakovima, egzogamiji te usporedba sa župama u okruženju.

Excerpt

This study examines research findings on the ages of newlyweds in Roč between 1651 and 1800. During a period in which just over a thousand marriages were contracted, and based on a sample comprising more than 50% of the identified ages of young men and women entering their first marriage, the overall average age was 27.78 years for men and 24.64 years for women. This relatively high average, however, does not stem from a custom of marrying later in life, but rather from the fact that a particular group of brides and grooms postponed marriage until after the age of thirty, and in some cases even beyond thirty-five. The reason for this delay, in a social environment where marriage around the middle of the third decade of life was otherwise customary, can be found in family dynamics, where the cycle of the "stem family" recurred as the predominant family type. In addition to other factors

related to the age of newlyweds, the study presents comparative data on premarital sexual relations among young people, as well as on consanguineous marriages, exogamy, and comparisons with neighbouring parishes.

Ključne riječi: Istra, Roč, rani novi vijek, matična obitelj, dob mladenaca
Keywords: Istria, Roč, Early Modern period, stem family, age of newlyweds

Sadržaj istraživanja i građa

Ishodi istraživanja odnose se na mladence koji prvi put stupaju u brak u župi Roč od polovice 17. do kraja 18. stoljeća. Sav materijal izlučen je iz matičnih knjiga, uz manji broj navoda suvremenika i podataka referentnih za predmet istraživanja iz drugih vrela. Radi se, dakle, o mladićima i djevojkama koji stupaju u brak prvi put. Istraživanje ne uključuje udovce i udovice, niti onda kada stupaju u brak s djevojkama/mladićima.

Matičnu knjigu vjenčanih župe Roč na koju se referiramo započelo se popunjavati 1651. te nije najstarija očuvana matična knjiga te župe, no iz metodoloških razloga istraživanje počinje s njom.[1] Odabir 1800. kao završne godine istraživanja nema nikakvih drugih posebnih razloga, osim što omogućuje uredno vremensko raspodjeljivanje na razdoblja od 25 ili 50 godina. Pored toga, predstavlja psihološku granicu između razdoblja koje se uvriježilo nazivati „ranim novim vijekom" i razdoblja koje doživljavamo kao „moderno doba". Statistički su obrađeni svi brakovi upisani u matičnu knjigu vjenčanih, to jest svi mladići i djevojke koji se žene/udaju prvi put. U manjem broju slučajeva nije bilo moguće utvrditi radi li se doista o prvome braku. Ta će okolnost biti još komentirana na drugome mjestu.

Budući da se sve do matičnih knjiga s rubrikama, dakle u Roču sve do 1815.,[2] ne upisuje podatak o dobi mladenaca, do toga je podatka moguće doći tek posredno, pomoću ostalih matičnih knjiga. Potrebno je, naime, naći istu osobu iz knjige vjenčanih u knjizi krštenih (eventualno knjizi umrlih) te izračunati dob. Taj je postupak olakšan tehnološkim pomagalima suvreme-

1 Državni arhiv u Pazinu (dalje: DAPA), Matična knjiga vjenčanih župe Roč (dalje: MKV Roč), 1651. – 1815. Ta, kao i ostale matične knjige koje navodimo, se čuva u Državnom arhivu u Pazinu, a dostupna je putem baze podataka https://www.familysearch.org (posljednji pristup: lipanj 2025.)

2 Rubrike su uvedene u matične knjige u habsburškim zemljama patentom Josipa II., od 20. veljače 1784., a na istarski prostor koji je bio pod mletačkom upravom ta se odredba proširuje 1815. godine. No unatoč odredbama, rubrike nisu svuda uvođene istovremeno. Dražen Vlahov – Jakov Jelinčić – Danijela Doblanović, „Uvod", *Vjesnik istarskog arhiva*, 11-13, 2004. – 2006., 14. Rubrike su uvedene u matične knjige Roča od DAPA, MKV Roč, 1815. – 1843., od prve stranice.

noga doba te je još ne tako davno demografski historičar Ante Gabričević zaključio da do tih podataka zapravo i ne možemo doći.[3] U vremenu prije digitalizacije te posebno objave matičnih knjiga na internetu, to je bilo doista zahtjevno. Stoga su se istraživanja uglavnom ograničavala na pojedinačne slučajeve, događaje u životu neke značajne osobe i slično. I danas uza sve inovacije ovo istraživanje iziskuje pojedinačno pretraživanje svakoga slučaja ponaosob.

Kako su matica krštenih[4] i matica vjenčanih dostupne od iste, 1651. godine, jasno je da u knjizi krštenih nije moguće naći podatke za rođene tijekom prvih desetljeća 17. stoljeća, odnosno osobe koje su upisane na početku analizirane matice vjenčanih, te je ovaj nedostatak popunjen podacima iz matice umrlih.[5] Te informacije redovito nose rizik duhovnikove osobne procjene (odnosno pouzdanosti podatka kojega mu je prenijela pokojnikova rodbina) dobi preminuloga. No, kada je uspjelo uparivanje podataka, uspoređujući bilješke iz matice krštenih i matice umrlih, utvrđena je veoma visoka pouzdanost procijenjene dobi pokojnika. Konkretnije, 63,44 % unesenih podataka je pouzdano te registriraju stvarnu dob pokojnika uz toleranciju ±1 godina, još 22,04 % podataka uneseno je s pogreškom od 2 do 4 godine, a samo 14,52 % podataka je upisano s većom pogreškom. Pored toga, ne manje važno je zapažanje da su podaci koji odstupaju uglavnom uravnoteženi u pogrešci u plusu i minusu, prema čemu se ove pogreške u velikoj mjeri statistički međusobno poništavaju. Sve navedeno svakako treba imati na umu i kad god je moguće provjeriti nekim dodatnim podatkom. Ipak, zaključujemo da su rezultati u matici umrlih dovoljno pouzdani za korištenje. Konačno, ova je metoda sasvim uobičajena u praksi demografskih istraživanja, posebno kada nema drugih podatka o dobi.

Ishodište: matica vjenčanih 1651. – 1800.

Tijekom stoljeća i pol u knjizi vjenčanih u Roču upisano je 1089 vjenčanih parova, ukupno 2178 mladenaca i mladenki. To čini 7,27 vjenčanja godišnje, odnosno 0,61 vjenčanje mjesečno, malo više od jednoga vjenčanja tijekom dva mjeseca. Roč je bio za istarske razmjere srednje mala župa, što će kasnije biti pojašnjeno.

3 Ante Gabričević, *Stanovništvo Varaždina tijekom minulih stoljeća*, Zagreb – Varaždin 2002., 175.

4 DAPA, Matična knjiga krštenih župe Roč, 1651. – 1789.

5 DAPA, Matična knjiga umrlih župe Roč, 1659. – 1790.

U Roču je postotak osoba koje su ulazile u 2+ brak, odnosno drugi i svaki potonji brak, veoma malen te je u prvi brak u naznačenom razdoblju ušlo više od tisuću djevojaka i oko tisuću mladića. Zapisima o vjenčanju uspješno je pridružena dob za 513 mladića te 697 djevojaka. Premda nepotpun, taj je uzorak ipak dovoljan da se ishode istraživanja može promatrati kao stvarne podatke o dobi mladenaca. Na početku ćemo iznijeti brojčane podatke na kojima se temelje sve analize u nastavku rada:

	Mladoženje		Mladenke	
Vjenčanja 1651. – 1800.	1089	100,00 %	1089	100,00 %
Prvi brak	999	91,74 %	1035	95,04 %
Poznata dob	513	47,11 %	697	64,00 %
Poznata dob za oboje	400	36,73 %	400	36,73 %

Tablica 1. Pregled obrađenih podataka, brakova i dobi mladenaca.

Na obrađenome je uzorku utvrđeno da su mladići u prvi brak ulazili u dobi od 27,78 godina, a djevojke u dobi od 24,64 godine. Najmlađi je mladoženja pred oltarom imao 15, a mladenka 13 godina. Najstariji mladoženja u prvi je brak ušao s 51, a mladenka s 47 godina. Medijalna vrijednost je 27 za muški, odnosno 24 godine za ženski spol.

Bilo bi ishitreno kroz ovaj opći podatak zaključiti da se radi o visokoj dobi, odnosno da su u Roču i mladići i djevojke kasno ulazili u brak. Treba imati na umu da prosjek po sebi ne otkriva sve okolnosti. Pojednostavnimo: tri djevojke udaju se sa 17, 18 i 19 godina. Prosječno, udale su se s 18,00. Neke druge tri djevojke iz druge župe udaju se s 15, 16 i 23 godine. Njihov je prosjek također 18,00, ali je kulturološki profil potpuno drugačiji. U osnovi, u tom će smjeru ići i naša istraživanja te će nas i više od samoga prosjeka dobi mladenaca zanimati struktura po dobnim razredima. Interpretacija ishoda istraživanja slijedit će različita usmjerenja:

- s obzirom na istaknuta ograničenja prosječne vrijednosti, razložit će se raspodjela na dobne razrede, odnosno koliko se mladića/djevojaka vjenčavalo u određenoj dobi.
- Budući da je obuhvaćeno 150 godina, važno je raspodijeliti bazu podataka kronološki da bi se uvidjelo postoji li tendencija promjena dobi mladenaca ili se radi o manjim oscilacijama.
- Radi se o dvama prosjecima, odnosno dobi mladića i dobi djevojaka. No, kako nisu obrađeni svi brakovi, nego nešto više od 50 %, izlučit ćemo

parove za koje imamo oba podatka kako bi se razlučilo je li razlika od malo više od tri godine zadani običaj ili samo posljedica raznolikih podataka.

- Konačno, nekim dodatnim istraživanjima, kao i korištenjem objavljenih znanstvenih radova, pokušat će se odrediti kontekst ovoga istraživanja i njegovih ishoda.

Ova četiri smjera polazište su podrobnijih analiza podataka. Kao što je naznačeno, najprije će se analizirati podaci o pojedinim dobnim razredima – koji su u zajednici preferirani – za ženidbu/udaju sinova i kćeri. No, prije konkretnih brojčanih analiza, treba se vratiti na početak i navesti nešto o zajednici koja je predmet istraživanja.

Roč je srednje mala župa, a sastojala se od raštrkanih seoskih zajednica, karakterističnih za ruralnu kontinentalnu Istru. Prema različitim kriterijima, u nekoliko navrata pobrojeno je pučanstvo župe, te komune, i konačno samoga kaštela. Najstariji podatak o veličini kaštela i komune, koji doduše ne donosi procjenu broja žitelja, ali je usporediv s okolnim komunama, je obveza osiguravanja broja radnika prema odredbi koparskoga kapetana *Baldassarre Trevisiana* iz 1477., a proporcionalno prema broju dimova u kaštelu: Roč zapada obveza 100 radnika, a Hum 24, ali Poreč 427, Motovun 350, Rovinj 288, Buje 190, Grožnjan 112, Buzet 151, Oprtalj 112, a toliko i rašporska sela zajedno. Prema gruboj procjeni, Roč se ubrajao među manje komune s 400-500 žitelja. Polovicom 16. stoljeća, 1545. u Roču je pobrojeno 160 dimova (domova) i 400 žitelja.[6]

Prema vizitaciji biskupa Agostina Valiera, 1580. je pobrojeno 1200 župljana, od kojih 650 odraslih, dok 1657. Tomasini procjenjuje stanovništvo komune na 1400.[7] Podatak iz popisa stanovništva 1766. (1770.?) donosi broj od 853 stanovnika, no upitno je koliko taj podatak obuhvaća okolna sela izvan kaštela. Nakon toga, broj žitelja Roča pratimo redovito do početka 19. stoljeća, uz lagani porast do 1805./1806., kada doseže 1000 žitelja u kaštelu, a zajedno s podložnicima Kostela (Pietrapelose) koji pripadaju području Roča (Nugla), iznosi 1487 žitelja.[8] Nažalost, ti se brojevi ne mogu izravno uspoređivati u kronološkom slijedu jer su kriteriji različiti.

6 Egidio Ivetic, *La popolazione dell'Istria nell'età moderna. Lineamenti evolutivi* (dalje: *La popolazione dell'Istria*), Trieste – Rovigno 1997., 67-69, 82-83 i tablica.

7 Lorenzo Tacchella – Mary Madeline Tacchella, *Il Cardinale Agostino Valier e la riforma tridentina nella diocesi di Trieste*, Udine 1974., 129; Giacomo Filippo Tommasini, „De commentarj storici-geografici della Provincia dell'Istria 1657." (dalje: „De commentarj"), *L'Archeografo Triestino*, 4, 1837., 536.

8 Ivetic, *La popolazione dell'Istria*, 338, tablica; Ivan Erceg, „Dva i pol stoljeća stanovništva Istre (1554. – 1807.)", *Gunjačin zbornik*, Zagreb 1980., 229-248. U potonjem radu, na stranici 239, tablica 3, navodi se broj od 853 žitelja za 1770. godinu.

Kako je spomenuto, u Roču se godišnje prosječno sklapalo 7,27 brakova. Istovremeno se, primjerice, u Vrhu sklapalo 4,30 brakova godišnje, u Humu 4,26 brakova, u Čepiću 4,73 braka, u Vranji 4,56, u Savičenti 15,16, Poreču 16,72 braka, Puli 8,77 brakova, a u Novigradu 3,90 brakova.[9] Ovdje treba imati na umu da određenje „mala župa" ili „velika župa", pa i „srednje mala župa", kako je u prethodnom tekstu opisan Roč, treba razumjeti u regionalnom, istarskom kontekstu. Istovremeno, u sjevernoj Hrvatskoj tri srednje velike župe pokazuju sljedeće podatke: Ludbreg 19,17 vjenčanja, Kuzminec 37,78 vjenčanja, a Križevci 39,97 vjenčanja godišnje.[10]

Nad Ročem se podiže brdsko-planinski sustav koji je dijelio Istru od Kranjske, a u podbrdskim selima žitelji su živjeli na tradicionalan način.[11] Moguće je da se u Roču njegovao nešto drugačiji tip obitelji i braka. Naime, Tomasini ističe kako se puk uobičajeno vjenča „na istarski način", odnosno u zajednici dobara, poput brata i sestre, dok se u Roču žêne uz miraz.[12] Ova je opaska donekle nejasno sročena i nedorečena pa nije jasno znači li to da se u Roču žene poput mletačke gospode s ugovorima i mirazom. Malo je, doduše, vjerojatno da bi među pukom u Roču bio u praksi gospodski brak „na mletački način", no u svakom je slučaju biskup Tomasini imao potrebu istaknuti posebnost sklapanja braka u ovoj župi, premda se i brak na istarski način mogao sklapati s mirazom.

U Roču je bio nizak postotak udovičkih brakova. Istraživanjem su ukupno pronađeni 84 mladoženje koji sklapaju drugi brak i samo 4 u trećem braku te 54 udovice pred oltarom, od kojih niti jedna u trećem braku. Čini to ukupno 8,26 % mladoženja udovaca, te 4,96 % mladenki, ukupno 13,22 %

9 Podaci za Roč, Hum i Vrh, vlastita istraživanja; Čepić, Danijela Doblanović, „Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. – 1861.)" (dalje: „Povijesnodemografske crtice"), *Tabula*, 12, 2014., 96, tablica 1; Vranja, Jakov Jelinčić, „Matična knjiga vjenčanih župe Vranja 1771. – 1806." (dalje: „Matična knjiga vjenčanih"), *Zbornik Općine Lupoglav*, 5, Lupoglav 2005., 70-71 i tablica; Savičenta, Danijela Doblanović, *Žrvanj života – Stanovništvo Savičente od početka 17. do početka 19. stoljeća* (dalje: *Žrvanj života*), Zagreb 2017., 65; Poreč, Egidio Ivetic, „La popolazione di Parenzo nel Settecento" (dalje: „La popolazione di Parenzo"), *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno* (dalje: *Atti*), 21, 1991., 163, tablica 30; Pula, Slaven Bertoša, *Život i smrt u Puli – Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*, Pazin 2002., 48; Novigrad, Marino Budicin, „L'andamento della popolazione a Cittanova nei secoli XVI-XVIII", *Atti*, 19, 1988-89., 86.

10 Podaci za Ludbreg i Kuzminec, Stjepan Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovini XIX. stoljeća* (dalje: *Stanovništvo i demografske prilike*), Varaždin 1991., 255 i tablica XXXIIb, 259 i tablica XXXIIIb; za Križevce, Zdenko Balog, *Križevci u galantnom stoljeću*, Križevci 2023., 13.

11 Tommasini, „De commentarj", 516: „E sul Carso le donne non ereditano niente ab intestato del paterno nè materno, mentre vi sono fratelli, se non quanto ai medesimi fratelli piacessero darle in dote. Ed in un' altra villa sotto la giurisdizione di Capodistria, chiamata Val Movrasa i figliuoli ereditano quello del padre e le figlie quello della madre."

12 Ibidem: „I contadini tutti usono maritarsi, non come i gentiluomini con contratti dotali alla veneziana, ma a comunicazion di beni, che chiamano a frà e sour, ecceto che a Rozzo tutti a dote."

brakova.[13] Iako je teško uvijek utvrditi udovički status ako nije unesen u matične knjige, omaške se uglavnom ograničavaju na prve dekade vođenja matičnih knjiga, gdje su podaci o prijašnjim događajima manjkavi ili potpuno nedostupni.

Također, nije bio posebno visok ni postotak egzogamnih brakova koji uključuju mladoženju ili mladenku iz druge župe. Kod takvih brakova u pravilu se radilo o mladoženji iz druge župe jer je običaj nalagao da se mladenci žêne u djevojčinoj matičnoj župi. Manji je bio broj brakova s mladenkom iz druge župe, a u nekim slučajevima radilo se o doseljenim mladićima iz drugih sredina koji su u Roču osnovali obitelj i ostali. Ukupno su 263 mladoženje (24,15 %) i 64 mladenke (5,88 %) potjecali iz drugih župa. Podrobni brojčani podaci bit će izneseni u posebnom odlomku.

Mladi su imali malo utjecaja na izbor partnera/partnerice, mladići nešto više nego djevojke. O tome čitamo kod Tomasinija, koji u opisu rituala prošnje uopće ne spominje mladence, nego uglednike iz obje obitelji koji sve dogovaraju. Tek kada je sve dogovoreno, stupao je na scenu mladoženja koji bi počastio prosce i ritualno se rukovao s nevjestom.[14] Nešto je učestalija bila pojava predbračnih trudnoća, kao i krštenja djece čiji su se roditelji već koji tjedan poslije vjenčali. O tome će također biti govora u jednom od sljedećih odlomaka.

Sve to ukazuje na sljedeće: iako su se mladi mogli oženiti/udati za svakoga potencijalnoga slobodnog partnera, u praksi su njihov izbor sužavale norme i običaji. Očekivanja od strane obitelji, kao i zajednice, da mladi par odgovara osnovnim parametrima: socijalni status, kompatibilne obitelji, a kod poljodjelskih obitelji po mogućnosti i prostorni čimbenik, odnosno mogućnost okrupnjavanja posjeda, nisu bila nevažna pri odabiru.[15] S druge strane, trebalo je zaobići mnoštvo kanonskih ograničenja i zabrana. Srodstvo do četvrtoga koljena ne uključuje samo krvno srodstvo nego jednako strogo i tazbinsko, adoptivno i kumsko (duhovno) srodstvo.[16] Postoji

13 U Poreču 13,40 % mladenki i 10,00 % mladenaca ulazi u brak kao udovice/udovci. Ivetic, „La popolazione di Parenzo", 158.

14 Tommasini, „De commentarj", 516-517; Opširnije u: Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena* (dalje: *Nepoznati svijet*), Zagreb 2006., 39-45.

15 Ivetic, „La popolazione di Parenzo", 157: „La scelta del coniuge, quindi, non era determinata unicamente dal sentimento amoroso. Quest'ultimo avrà avuto una certa parte nelle ragioni del matrimonio, ma non sicuramente il primato: 'ci si amava perché si era sposati, piuttosto che essersi sposati perché ci si amava'. Solo forse nelle classi più subalterne, dove non c'era nessun problema di trasmissione di patrimonio o di privilegio, poteva sussistere un matrimonio basato sugli affetti più che sugli interessi."

16 Opširnije: Marija Mogorović Crljenko, „Utjecaj crkvenih normi na bračni život (Istra od kraja 15. do sredine 17. stoljeća)" (dalje: „Utjecaj crkvenih normi"), *Povijesni prilozi*, 47, 2014., 7-34.

crkveno izuzeće, *dispensa*, koju mladi mogu do trećega koljena ishoditi i kod biskupa, a više od toga samo preko papinske kurije.[17] Pri istraživanjima ročkih matica nisu zabilježene 2/2 ili 2/1 *dispense*, dok su biskupske *dispense* 3/3, kao i niža srodstva česta, posebno u drugoj polovici 18. stoljeća. Što je rezultat svega navedenoga?

Vratimo se načas statistici: svaka dva mjeseca vjenčao se malo više nego jedan par. Tijekom sto godina (1651. – 1750.), kršteno je 2889 djece, 28,89 godišnje, što čini 14,80 dječaka i 14,01 djevojčicu (u nekoliko slučajeva u knjizi krštenih spol nije naznačen), uz očekivani koeficijent maskuliniteta od 105,64.[18] Međutim, 27,25 % nije preživjelo prvu godinu, a samo 49,36 % njih doživjet će petnaesti rođendan. Svoj 25. rođendan, prosječnu dob za vjenčanje kod oba spola, doživjelo je 41,74 % krštenih.[19] To čini približno šest dječaka i šest djevojčica. S obzirom na utvrđenih više od sedam vjenčanja godišnje, postoji očita razlika koji bi trebali pokriti mladenački brakovi (sklopljeni prije dobi od 25 godina), drugi brak te egzogamija. No, kada se, pored svega toga, postigne ravnoteža, još uvijek ostaje pitanje mnogobrojnih srodničkih zabrana i ograničenja koje mala zatvorena sredina dodatno potencira.

Svaki je mladenac, slikovito izraženo, „pecao iz odgovarajućeg bazena". Ako mu je socijalni status sužavao izbor, „bazen" je bio plići pa ga je morao prostorno proširiti. Velikaši, poglavito dinasti, morali su proširiti svoj izbor diljem Europe, bogatom građaninu, zanatliji ili trgovcu njegov grad mogao je postati skučen za traženje partnerice, dok bi u teoriji „niži sloj" stanovništva trebao imati relativno najveći, gotovo neograničen izbor unutar svojega staleža.[20] Treba imati na umu da je još u 18. stoljeću, prema različitim procjenama, oko 90 % žitelja bilo pučkoga poljodjelskog staleža.[21] No, u maloj zatvorenoj sredini poput Roča već su kroz nekoliko naraštaja obitelji bile toliko premrežene da je i „prostom puku" sve teže bilo naći primjerenu partnericu. Prije Tridentskoga koncila stvari su tekle nešto ležernije. Mladići i djevojke su živjeli u dogovornim brakovima, ne trudeći se da se izlože napovijedanjima ili oštrom oku duhovnika koji bi

17 Ista, *Druga strana braka*, Zagreb 2012., 93-94.

18 Stjepan Krivošić, „Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige", *Arhivski vjesnik*, 32, 1988., 13-30. Tablica na str. 18 prikazuje očekivani raspon maskuliniteta s obzirom na veličinu uzorka. Za uzorak od 2500 rođenja očekivani raspon maskuliniteta je 101,00 – 109,50.

19 Vlastita istraživanja u tijeku.

20 Ivetic, „La popolazione di Parenzo", 157.

21 Pierre Chaunu, *Civilizacija klasične Evrope*, Beograd 1977., 167.

ih prozvao zbog prebliskoga srodstva. Autoriteti, odnosno prelati (biskupi, vikari…), u pravnim predmetima spoticali su se već o pitanje je li par zapravo vjenčan ili nije.[22]

No, „tridentski brak" bio je nešto drugo: iziskuje javnost, tri napovijedanja pred svekolikom zajednicom, svjedoke, a također i slobodno pismo za svakoga tko zajednici nije poznat. Izbor partnera/partnerica odjednom nije više bio tako širok. Izlaganje napovijedanjima nije prizivalo samo podatke o mogućem srodstvu, za što su uglavnom bili zaduženi najstariji mještani. Svatko je mogao iznijeti prigovor osobne prirode, primjerice ostavljena djevojka ili obitelj koja je ranije dogovorila brak te su se smatrali izigranima. I sve se moralo riješiti prije nego se dobije blagoslov. Moguće posljedice:

- Doživotni celibat, ne kao odabir nego kao sudbina.
- Kasni brak, iščekivanje dok se ne pronađe odgovarajući par. Kasni brak je skraćivao dragocjeno fertilno razdoblje kod žena, a svakom godinom odgađanja stara je djevojka bila sve manje zanimljiva partnerica.
- Učestali predbračni odnosi, bilo jer su mladi popustili suzdržanom nagonu ili kao način da mladić „rezervira" djevojku kako bi njezina obitelj pristala. Ovo je uključivalo i sablažnjivi zajednički život nevjenčanoga para, često u iščekivanju *dispense*.
- Vjenčanja uz kanonsku *dispensu* zbog bliskoga, najčešće krvnoga srodstva, što je za rezultat imalo sve veću genetsku umreženost i rizik od smanjenoga imuniteta[23] (visoka stopa dojenačke smrti).
- Egzogamija, kao najbolje i najlogičnije rješenje, jer isključuje rizik od prisilnoga celibata, kasnoga braka (sa znatno skraćenim razdobljem ženina fertiliteta), kao i srodničkih brakova. Roč je bio zatvorena sredina pa se ženici iz drugih župa, a kamoli iz udaljenijih komuna, nisu pojavljivali često. Prezimena koja se pojavljuju u Roču (veoma često ujedno i imena zaseoka odakle obitelji potječu) postojano se ponavljaju kroz stoljeća, uz malobrojna nova prezimena doseljenika. Izniman je primjer nekoliko doseljenika *Moghorovicha* iz Kastva, koji ondje osnivaju obitelji.[24]

22 Opširnije: Marija Mogorović Crljenko, „Biskupi i svećenici – posrednici u bračnim sporovima" (dalje: „Biskupi i svećenici"), *Acta Histriae*, 17, 2009., 215-226.

23 Nenad Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda – Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća* (dalje: *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*), Zagreb – Dubrovnik 2000., 54-59 iznosi podatke o rizičnoj endogamiji u Dubrovniku i okolici, koja je iz različitih motiva, geografski ili društveno potaknutih, bila jednako prisutna u dubrovačke vlastele kao i kod pučana.

24 Opširnije: Zdenko Balog, „Knjiga krštenih župe Roč 1651. – 1700., s posebnim obzirom na zapisana krštena imena i prezimena", *Buzetski zbornik* (dalje: *BZ*), 47, Buzet 2022., 195-224.

- Brakovi izvan župe u najvećem su postotku bili s partnericama iz Buzeta i Huma te još nekih susjednih župa. Kod brakova između mještana Roča i Buzeta primijećena je povezanost obitelji koje su se višekratno povezivale brakom, što nije isključivalo spomenute rizike. Što se Huma tiče, ova susjedna župa povezana je sa župom Roč graničnim područjem selā gdje je granica bila „meka". U pojedinim selima dio se događaja (krštenje, vjenčanje, pokop) upisivao u ročke, a dio u humske matične knjige. Stoga je ovdje upitno koliko uopće možemo govoriti o egzogamiji.

Dob mladenaca prema dobnim razredima

Spomenut je najmlađi mladoženja star 15, te najmlađa mladenka u dobi od 13 godina. Ovo se poklapa s odredbama Buzetskoga statuta[25] kao dobno ograničenje za sklapanje braka. Ipak, mladenački brakovi nisu česti: deset mladića (1,88 %) te 35 djevojaka (5,02 %) vjenčali su se prije osamnaeste. Ograničenja kasne dobi nije bilo u crkvenom niti u civilnom pravu jer i nije bilo očekivano da osobe iznad određene dobi ulaze u bračnu zajednicu. Ako se to ipak događalo, nije bilo zabranjeno, ali ni pozdravljano od zajednice. Nalazimo tako među mladencima mladoženju od 51 i mladenku od 47 godina. Ipak, ovo su iznimne situacije pa je istraživanjem pronađeno pet mladoženja i dvije mladenke s 45 ili više godina. Općenito, mladenci ispod 16 te iznad 40 godina rijetki su. Kod mladića uobičajenim se može smatrati razdoblje od 18 do 39, a za djevojke od 16 do 34 godine. Učestaju brakovi za mladiće od 20 do 35, a preferirano je razdoblje od 23 do 29 godina. Djevojke su se učestalo udavale između 17 i 31, a najčešće između 20 i 28 godina. Uočava se da ova razdoblja kod oba spola ne pokazuju značajnija odstupanja, osim što je razdoblje čestih brakova (ali ne i preferirano) kod mladića vremenski osjetno dulje nego kod djevojaka. Najčešća dob je 24 te 26 i 27 godina. Samo na navedene tri dobi otpada 121 mladoženja, odnosno 22,79 % od ukupnoga broja. Kod djevojaka je najčešća dob između 22 i 24 godine u kojoj se udala 191 mladenka, odnosno 27,40 % svih. Tu treba napomenuti kao zanimljivost da se najviše mladića vjenčalo s 24, jednako kao i djevojaka. Konkretnije, 43 mladoženje, odnosno 8,10 % uzorka, kao i 67 nevjesta, 9,61 % uzorka, ušlo je u brak upravo u toj dobi.

25 Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet*, 49.

Prvi je zaključak da se mladi nisu previše trudili iskoristiti prve godine zrelosti i fertiliteta, dok su se s druge strane nastojale iskoristiti i zadnje očekivane godine uspješnoga osnivanja obitelji. Od 531 mladoženje, 178 njih imalo je trideset ili više godina, a 22 četrdeset i više. Također, 109 djevojaka od ukupno 697 imalo je trideset i više, a 11 njih ušlo je u prvi brak s četrdeset i više godina. Sljedeći grafikon vizualizira postotni udio dobnih razreda za mladiće i djevojke. Obuhvaća cijelo istraživano razdoblje, odnosno stoljeće i pol.

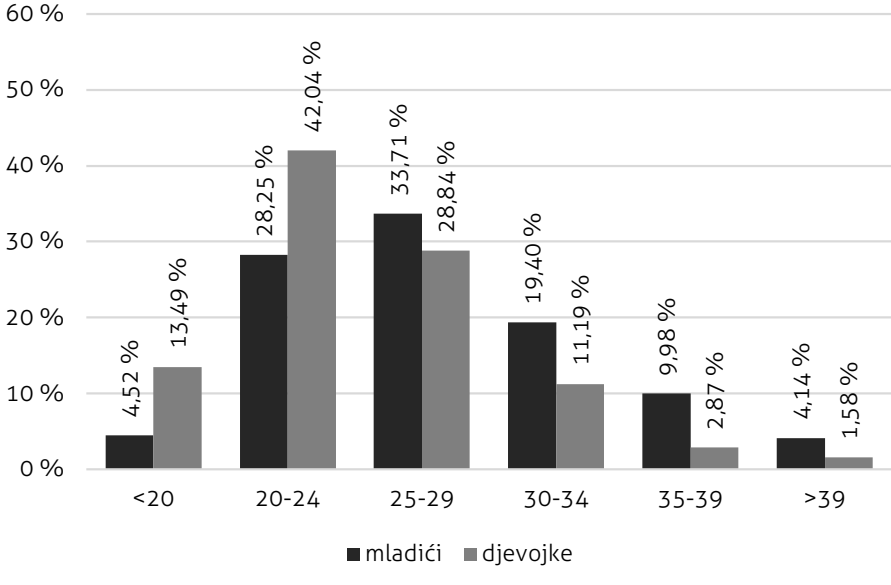

Grafikon 1. Dob mladića i djevojaka koji stupaju u brak kroz postotni udio dobnih razreda u župi Roč 1651. – 1800. godine. Grafikon, kao i ostali pregledi, temelji se na obrađenim podacima, prikazanim u tablici 1.

Dominacija trećega desetljeća života je potpuna: u svojim dvadesetima vjenčalo se 61,96 % mladića i 70,88 % djevojaka. Pored toga, znatan je udio razdoblja koje slijedi, četvrtoga desetljeća, posebno kod mladića. Kod djevojaka, mladenke prije dvadesete godine života udjelom malo zaostaju za mladenkama od trideset i više godina.

Potrebno je podsjetiti na neke već iznesene podatke: prosječna dob mladoženja bila je 27,78, a mladenki 24,64 godine. Dakle, preferirana dob kada su vjenčanja najčešća, odnosno kod mladića od 24 do 27, a kod djevojaka od 22 do 24, ispod je prosječnih vrijednosti. Ovo znači da manji broj kasnih i veoma kasnih vjenčanja kod oba spola podiže prosjek. Drugim riječima, statistički *peak* uobičajene dobi za ženidbu nije ni približno tako istaknut i

sužen kao primjerice u Poreču ili Križevcima,[26] nego je razvučeniji. Kako ovdje ne bismo stekli pogrešan utisak da je razlika uvjetovana većim urbanitetom spomenutih sredina, spomenimo da slične rezultate daje i usporedba dobnih razreda župe Roč i župe Čepić, koja je sličnija, ruralna sredina. U Čepiću i kod mladića i kod djevojaka dominiraju dobni razredi do 24 godine, s time da je kod djevojaka značajan udio <20 godina. Jednako tako, u Čepiću, od 25 godina naglo pada udio mladenaca u oba spola, dok su najstariji razredi sasvim beznačajni.[27] Međutim, primjer župe Savičenta donosi nam nešto sasvim drugo. Ovdje se radi o urbanoj sredini, premda ne o velikom naselju. U Savičenti, podijelimo li mladence na dobne razrede, istaknutoga vrhunca ni nema. To je posebno istaknuto kod muškaraca, kod kojih značajan postotak otpada na najnižu dob, <20, ali jednako i na najviši dobni razred, >39, dok se preostala razdoblja, 20 – 39 godina, uglavnom izjednačeno kreću od 21,40 % do 28,40 %.[28] Po tome je Savičenta donekle slična Roču, što će se naknadno dodatno komentirati.

Na kraju razmatranja dobnih razreda, odnosno nastojanja da se, pored prosječne (što je osnovni podatak) iskristalizira uobičajena dob mladenaca, ona dob koju će odabrati mladenci kojima na putu ne stoje posebne okolnosti, koji slijede običaj, ponovimo da bi to bilo otprilike 24 – 27 godina za mladiće, te 22 – 24 godine za djevojke. Još smo uvijek skloni te godine ocijeniti kao kasni ulazak u brak. Ivetic je opći prosjek u Poreču od 25,02, odnosno 21,75 ocijenio kao rani ulazak u brak.[29] U usporedbi s Ročem, čini se da je tako. Engleski socijalni historičar Peter Laslett donosi zanimljivu opservaciju, koja je doduše usredotočena na elizabetansku i jakobinsku Englesku, ali je važna za svako istraživanje ranoga novog vijeka. Naime, literatura, a donekle i odabir podataka koji se rabe za 16. i 17. stoljeće, potiču predodžbu kako su mladi u prošlosti (prije matičnih knjiga), ulazili u brak veoma rano, već s trinaest godina, te posebno oko polovice druge životne dekade. Shakespeareove junakinje uvelike su zaslužne za ovu predodžbu, ali pored toga i mnogi pripadnici aristokracije za koje je podatak o dobi poznat. Mnogo je teže doći do podataka za „običan puk". Nalazeći dragocjenu građu u zahtjevima za odobrenje braka koje su župljani bili dužni predočiti biskupu i u kojima je redovito navođena dob (kako bi se

26 Ivetic, „La popolazione di Parenzo", 162; Balog, *Križevci u galantnom stoljeću*, 31-32.

27 Doblanović, „Povijesnodemografske crtice", 96, tablica 2.

28 Doblanović, *Žrvanj života*, 205, grafikon 17.

29 Ivetic, „La popolazione di Parenzo", 162.

dokazala podobnost za brak), Laslett otkriva da je u Engleskoj u 16. i 17. stoljeću prosječna dob, na kvalitetnom uzorku od tisuću brakova, 26,87 godina za mladiće, a za djevojke 23,95 godina, dakle kada je primjerice fiktivna Giulietta Capuleti trebala biti već jedanaest godina u braku.[30] Zanimljivo je da postoji značajna razlika kod plemstva, koje u brak stupa ranije: mladići s 24,28, a djevojke s 19,39 godina.

Kretanje uobičajene dobi mladenaca kroz razdoblje 1651. – 1800.

Budući da je u Roču tijekom istraživanoga razdoblja od 150 godina sklopljeno 1089 brakova, odnosno samo 7,27 brakova godišnje, ne bi imalo mnogo svrhe razdijeliti to razdoblje u suviše sitne dijelove. Da bi se prepoznale tendencije, procijenjen je potreban uzorak koji otkriva moguće smjerove razvoja te je razdoblje podijeljeno na šest kraćih podrazdoblja po 25 godina s prosječnih 182 vjenčanja. Nedostatak toga postupka je neujednačena mogućnost izlučivanja podataka o dobi mladenaca, posebno za prvih 25 godina istraženoga razdoblja. Ipak, podataka je bilo dovoljno za kvalitetnu usporedbu. U svim razdobljima prosječna dob mladića viša je nego djevojaka. Međutim, unutar svake grupe vidljive su osjetne varijacije.

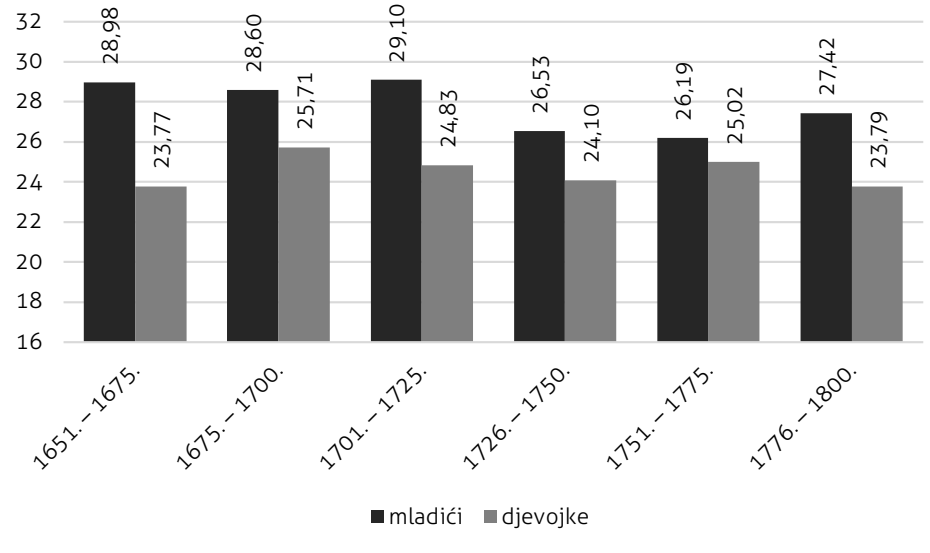

Grafikon 2. Vizualizacija prosječnih vrijednosti kroz podrazdoblja od 25 godina.

30 Peter Laslett, *The World we have lost*, New York 1965., 81-87.

Uočavaju se dvije činjenice. Prosjek dobi djevojaka kroz predmetno razdoblje pokazuje ± varijacije, ali bez vidljive tendencije k porastu ili padu vrijednosti. Tako će prosječna dob djevojaka u posljednjem podrazdoblju, uz oscilacije, biti približno jednaka kao i u prvome. Nasuprot tome, prosjek dobi mladića pokazuje tendenciju pada, točnije kroz prva je tri razdoblja, 1651. – 1725., postojana oko 29, da bi uz osjetljiv pad kroz sljedeće razdoblje, 1726. – 1800. varirala oko 26 ili 27 godina. Ta je razlika osjetna te je sigurno izazvana nekom dramatičnom promjenom u zajednici, koja je utjecala na demografska kretanja. Što se razlike u prosječnoj dobi mladoženja i mladenki tiče, čini se kao da u pojedinim podrazdobljima usklađeno postaje veća ili manja. To se odnosi posebno na drugu polovicu istraženoga razdoblja. Kada prosjek kod mladića pada, kod djevojaka raste i obrnuto. Općenito, razlika je osjetljivo veća kroz prvih 75 godina te će polovicom 17. stoljeća krenuti s visokih 5,08 godina razlike. Varijacije će doći do približavanja na samo 1,17 godina razlike polovicom 18. stoljeća, da bi potom opet, povisivanjem prosjeka kod mladića i snižavanjem prosjeka kod djevojaka razlika porasla na 3,60 godina.

Razlika u godinama među mladencima

Uobičajena je pojava bila da je mladić umjereno stariji od djevojke, dok se nije blagonaklono gledalo na brakove u kojima bi ova razlika bila prevelika. Nije se, jednako tako, ni poticalo parove da djevojka bude starija, posebno ako bi ta razlika bila značajna. Mladići i biološki sazrijevaju kasnije od djevojaka. Pored toga, odgovornost koju je muškarac preuzimao s brakom i ulogom gospodara obitelji iziskivala je da bude ozbiljan, sposoban, prema kulturnom okruženju situiran za utemeljenje obitelji. Djevojka je trebala biti zdrava, snažna radnica i pomagač pri poslovima u kući i na imanju. Iznad svega trebala je biti plodna potencijalna majka potomstva. S obzirom na to da je ženin fertilitet bio kraći nego muževljev, racionalno ga je bilo početi koristiti što prije.[31] Tako je u teoriji, te iz ovih okolnosti proizlazi univerzalni običaj da mladić bude stariji, odnosno da je prosječna dob mladoženja do nekoliko godina viša nego nevjesta. No, to su ipak samo dva prosjeka koja treba raščlaniti.

Među 531 mladoženjom prvoga braka, kao i 697 mladenki prvoga braka čija je dob u predmetnom razdoblju utvrđena, pronađeno je 400

31 Jelinčić, „Matična knjiga vjenčanih“, 72-74; Doblanović, *Žrvanj života*, 73.

partnera koji se žêne međusobno, odnosno parova kod kojih su dostupni podaci za oboje. Ovih 400 parova predmet su ovoga poglavlja.

Istraživano je u koliko je parova mladić stariji, u koliko djevojka, a koliko je vršnjačkih parova. Vršnjačkim parovima smatralo se parove do razlike ±1 godine, dok su mladenci ≥2 godine svrstani u dvije grupe, stariji mladoženja > starija mladenka. Prema rezultatima, 247 mladića je starije, u odnosu na 82 starije djevojke. Vršnjačkih brakova ±1 pronađeno je 71. Podijeljeno na postotne udjele to izgleda ovako:

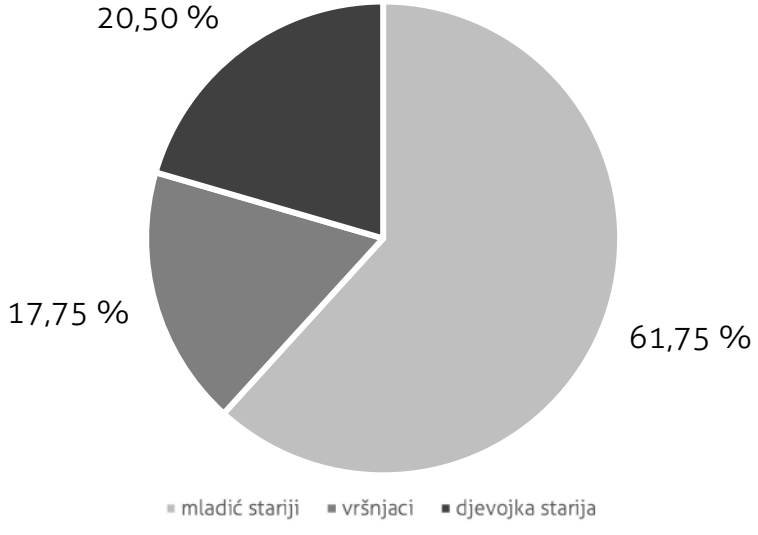

Grafikon 3. Postotni udjeli dobne razlike između mladića i djevojaka koji oboje stupaju u prvi brak, na temelju 400 brakova sklopljenih u župi Roč 1651. – 1800.

Dominacija starijih mladoženja je nesumnjiva, ali zapravo iznenađuje veliki udio starijih mladenki. Razmotrimo još nekoliko podataka:

- Najveća zabilježena razlika je 27 godina, koliko je stariji bio *Gasparo Chervatin* (46) od svoje mladenke *Gaspere Crivossie* (19). Brak je sklopljen 1653. pa se za oboje dob temelji na knjizi umrlih,[32] stoga je ovaj podatak upitan. Pored oslonca na manje pouzdanu metodu usporedbe s maticom umrlih, za muškarce nije moguće sa sigurnošću utvrditi da ulaze u prvi brak. Udovački status kod muškaraca isprva nije upisivan te je utvrđivan naknadno različitim metodama, uz mogućnost propusta, upravo u prvim dekadama upisa u maticu vjenčanih.

32 Podaci za ove i ostale navođene primjere crpljeni su iz svih triju ranije navedenih matičnih knjiga.

- 24 godine stariji je *Martin Clobas* (40) od *Antonije Corgian* (16). Vjenčali su se 1711. pa je podatak pouzdan. Jednaka je razlika između *Giovannija* (*Zuane*) *Forze* (47) i *Marie Luse* (23), koji se vjenčaju 1714. godine.
- Godine 1674. *Bartolo Pauletich* (24), oženio se *Ghergorom Calegarich* (39). Razlika od 15 godina najveća je pronađena razlika u korist mladenke. No, i u tome se slučaju podaci temelje na matici umrlih. Stoga su nepouzdani, ali ne i nevjerojatni, jer postoji još nekoliko sličnih slučajeva iz kasnijega razdoblja. Zanimljiv je slučaj *Giovannija* (*Zuane*) *Moghorovicha* i *Lucije Greblo* koji su se vjenčali 1705. godine. Njemu je bilo 15, a njoj 28 godina. Kao što znamo, petnaest godina je zakonska dobna granica kod muškarca za valjan brak. Stoga su zanimljivi i datumi: *Zuane* je kršten 18. lipnja 1690., a oženio se 21. lipnja 1705., tri dana nakon petnaestoga rođendana. Prije braka ovaj je nestrpljivi par imao dvoje nezakonite djece, a u braku još dvoje. Spomenimo još da je *Zuane* umro nakon četiri godine braka u dobi od 19 godina.
- Ukupno je 7 parova u kojima je mladić stariji ≥20 godina. Brakova u kojima je razlika deset i više godina ima 82 u korist mladoženje, ali i osam u korist mladenke. Pravih vršnjaka ±0 ima 27. Prosječna razlika u korist starijega mladoženje je 7,84, a u korist mladenke 5,18 godina.

Očekivano, mladići dominiraju višom dobi u odnosu na mladenke, a čak i ako se rezultati dobiveni uz pomoć matice umrlih tretiraju kao dvojbeni, pojavljuje se značajan broj parova u kojima je razlika više od deset godina, ali i nekoliko kod kojih je razlika dvadeset i više. Međutim, brojni brakovi kod kojih je nemala razlika u korist djevojaka pokazuju da se ovakvi slučajevi nisu protivili pravilima te su bili uobičajeni. Vratimo li se na opaske o „plitkom bazenu" partnera/partnerica, razvidno je da je pri suženom izboru slobodna, premda malo starija djevojka bila prihvatljiv odabir. Žene su rađale sve dok je tijelo dopuštalo, pa su mladenke 30+ i dalje bile perspektivne majke obitelji.

- *Beneta Crivossia* udala se 1688. u dobi od 33 godine za *Grherse Blasevicha* iz Huma. Iako među starijim mladenkama, *Beneta* je uz očekivani predinterval od 20 mjeseci rodila najmanje šestero djece, u pravilnim intervalima od približno dvije godine te nešto duži interval prije zadnjega djeteta. Kada je zadnji put rodila, bilo joj je 48 godina.
- Dvije kćeri *Antona Nesicha*, *Maria* i *Mattia*, udale su se netom prije i poslije očeve smrti. Mlađa *Mattia* 1701., u dobi od 33, a starija *Maria* 1702., u

dobi od 37 godina. Budući da se *Mattia* udala u Buzet, ne znamo koliko joj je brak bio plodan. No, *Maria* je, unatoč dobi, imala u braku dvoje djece. Ipak, drugi porod u dobi od 43 godine bio je koban i za majku i za dijete.

- *Simon Forza* imao je veliku obitelj, dvanaestero djece. Ovdje je potrebno zastati i dodatno pojasniti metodologiju prikupljanja podataka iz obzira prema činjenici da je toliki broj izniman čak i u 17. stoljeću. Posebice ako naglasimo da je *Simon* imao svu djecu s jednom ženom. Najprije treba naglasiti da su, kako se čini, u Istri ljudi bili dugovječniji nego u kontinentalnoj Hrvatskoj. Već prosječan životni vijek, na temelju raspoloživih podataka, u Roču iznosi 28,05 godina, za razliku od Križevaca gdje iznosi 21,13 godina. Dodajmo tome da je dob od 45 godina doživjelo 29,10 % krštenih u Roču, a u Križevcima samo 18,77 % krštenih. Potrebno je pojasniti da ovi brojevi sadrže svu umrlu djecu i dojenčad, te da je u 17. i 18. stoljeću stopa dojenačke smrti bila uglavnom 250-300 ‰.

Što se metodologije povezivanja obitelji tiče, korištena je francuska metoda rekonstrukcije obitelji, povezujući podatke iz triju matičnih knjiga. Zbog velikoga broja osoba jednaka imena i prezimena, korištene su dodatne provjere: vjerodostojni su podaci kod kojih se imena roditelja poklapaju, ali i kod kojih se podudaraju i drugi parametri: međuporođajni intervali, dob roditelja i ostalo. Ako je bilo potrebno, kao u slučaju *Forze*, dodatnim podacima osigurati da se radi o istoj obitelji, uspoređivali su se kumovi djece, jer su obitelji uglavnom bile međusobno pokumljene, odnosno nastojalo se da se višekratnim kumovanjem obitelji blisko povežu. U slučaju *Simona Forze* postoji visoka razina podudaranja kumova, dvadeset podudaranja na 12 djece, dakle barem po jedno, a većinom i dva podudaranja kumova među djecom. Ako bi i nakon svih provjera neki podaci o obiteljima bili sporni, takvi nisu citirani, nego su kao uporište korišteni isključivo provjereni primjeri.

Među takve spada i primjer obitelji *Simona Forze*. Većinu njegove djece možemo pouzdano pratiti pa znamo da je četvero umrlo ne dočekavši dob za vjenčanje, dok je sudbina dvoje nepoznata. Sa šestero oženjene djece, ta je obitelj bila demografski uspješna. Prikazano kronološki: *Elena* se udala 1686. u dobi od 28, a *Ghergora* 1691. u dobi od 29 godina. Slijedila je *Vicenza* koja se udala s 44, a njezin mlađi brat *Zuane* s 47 godina. Dok su i *Elena* i *Ghergora* u svojim brakovima izrodile očekivano potomstvo, potonjima to nije pošlo za rukom. *Margareta*, peta od *Simonove* djece koja su

osnovala obitelji, udala se za *Mattiju Corgiana* 1708. godine. Bile su joj 34 godine i u braku je imala najmanje troje djece. Najmlađi brat *Gherse* oženio se s 27 godina te je imao brojno potomstvo. Jedini je koji se oženio unutar očekivanih prosječnih vrijednosti te župe.

Primjeri djece koja odgađaju vjenčanje, te posebno učestalo vremensko poklapanje vjenčanja sa smrću jednoga ili oba roditelja, otvaraju nova pitanja. Konkretno, uvode nas u temu tipa obitelji koji uvjetuju ovakav slijed događaja. Tu ćemo temu otvoriti, k tome iznijeti i neke prijedloge zaključaka, nakon što se osvrnemo na primjere nekih drugih župa, poglavito u Istri.

Kontekst: župe mletačke Istre, kao i neke druge župe

Podatak o općem prosjeku dobi mladića i djevojaka koji se prvi put vjenčaju razrađen je u prethodnim cjelinama prema više parametara, poput dominacije dobnih razreda, razlike dobi između bračnih drugova, kao i razvoja svakoga kriterija kroz razdoblje od 150 godina. Svi su ti podaci ipak od polovične vrijednosti dokle god se ne mogu usporediti s podacima i kriterijima u drugim sredinama. Nažalost, ne postoji previše podataka o dobi mladenaca u drugim sredinama, a cjelovitije mapiranje hrvatskih krajeva u tome je smislu samo dalek san. Srećom, u ovim istraživanjima prednjači regija Istra s većim brojem publiciranih rezultata. U istraživanju su korišteni objavljeni rezultati tih istraživanja, kao i vlastita istraživanja provedena tijekom posljednjih godina.

Na raspolaganju su bili rezultati istraživanja Egidija Ivetica za Poreč 1735. – 1760.,[33] dok je Slaven Bertoša istražio manji uzorak u matičnim knjigama župe Pula.[34] Temeljito je istražena i publicirana župa Čepić, doduše u razdoblju koje se tek djelomično poklapa s našim istraživanjima (1782. – 1861.).[35] Istraživanje publicirano za župu Savičenta pokriva veći dio 18. stoljeća, 1734. – 1813.[36] Istražena je župa Križevci u razdoblju 1702. – 1809.,[37] a korišteni su također i publicirani opširni rezultati istraživanja za Dubrovačku Republiku, konkretnije za veći broj sela te za sâm grad Dubrovnik, razrađen po staležima. Istraživanje je vodio Nenad Vekarić,[38]

33 Ivetic, „La popolazione di Parenzo", 162.

34 Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet*, 51.

35 Doblanović, „Povijesnodemografske crtice", str. 93 i 96, tablica 2.

36 Doblanović, *Žrvanj života*, 68-75.

37 Balog, *Križevci u galantnom stoljeću*, 30-32.

38 Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*, 29-46.

a letimičan pregled rezultata ukazuje na veliku važnost društvenoga sloja unutar kojega je uzorak izlučen.

Vidljivo je da usporedbe s Križevcima i Dubrovačkom Republikom, premda kulturološki nesumnjivo zanimljive, ne mogu donijeti tako kvalitetan kontekst kao sredine u Istri. Stoga je provedeno dodatno ograničeno istraživanje za župe Hum i Vrh, koje su kulturološki bliske Roču.[39] To poglavlje započinje rezultatima navedenih istraživanja te općom usporedbom prosječne dobi navedenih župa i komuna.

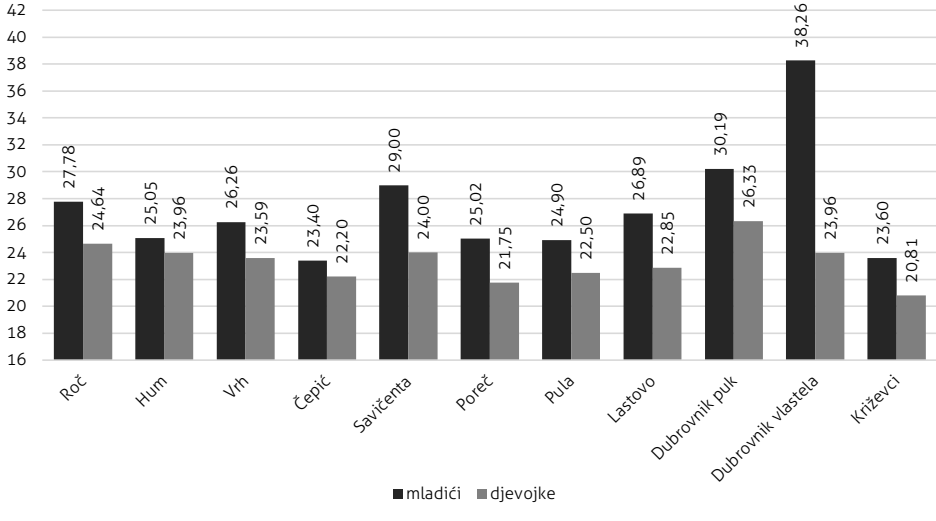

Grafikon 4. Usporedba prosječne dobi mladenaca istraženih župa i komuna.

Na prvi pogled upada u oči nešto viša prosječna dob mladića i djevojaka u Roču u usporedbi sa župama u Istri, uz iznimku župe Savičenta. Naravno, posebno se izdvaja Dubrovnik, gdje je situacija potpuno drugačija. Kako su svi prezentirani rezultati osim Križevaca iz mediteranskoga, odnosno jadranskoga kulturnog kruga, Križevci uočljivo odudaraju niskom dobi mladenaca. Razlike među mladencima nešto su izraženije u Dubrovačkoj Republici, što se povezuje s „mediteranskim brakom" koji je u tome području bio preferiran.[40] Nažalost, nema razrađenih dobnih razreda koji bi bili međusobno usporedivi za sve navedene sredine, ali su, uz Roč, razrađeni za Hum i Vrh. Dobni razredi su u tome slučaju prilagođeni Iveticevu tekstu

39 Podaci za Hum odnose se na razdoblje 1700. – 1725., a za Vrh 1679. – 1715.

40 Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet*, 51-52; Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb 2007., 40.

o Poreču kako bi se u usporedbu mogla uvesti i ta komuna. Najprije će biti predočeni usporedni podaci za mladiće.

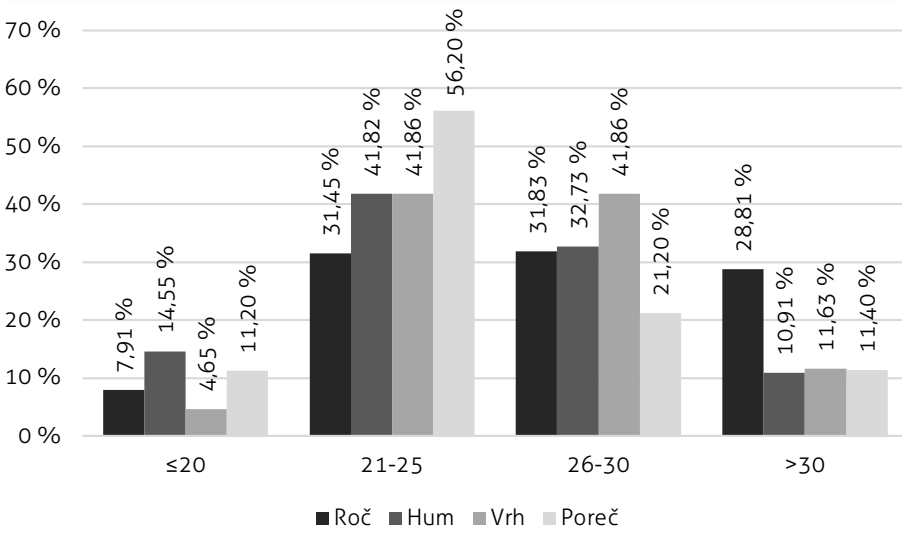

Grafikon 5. Usporedba dobi mladića pri stupanju u brak.

Prikazani su udjeli dobnih razreda kod mladića u četirima istarskim županama. U nekim slučajevima dolazi do izraženoga poklapanja, što i ne bi trebalo čuditi jer se svi podaci odnose na mletačku Istru 17. – 18. stoljeća, dakle na usko određen kulturni krug. Možda i više iznenađuju neka vidljiva odstupanja, kao na primjer visok udio mladića iz Roča u najvišem dobnom razredu. U svim je komunama manji udio u najnižem dobnom razredu, 20 godina i manje, a čini se da su se u Poreču, uz potpunu dominaciju razdoblja od 21 do 25 godina, mladići ženili najranije. To pokazuje i prethodni pregled općega prosjeka. Zanimljivo je za predmetno istraživanje da visokom općem prosjeku u Roču najviše pridonosi visok udio najstarijega dobnog razreda, starijih od 30 godina. To znači da je u Roču preferirano razdoblje možda bilo i jednako kao u drugim sredinama, ali nešto veći udio starijih mladenaca povećava prosjek. Prije nego to dodatno prokomentiramo, prikazat će se usporedna dob djevojaka.

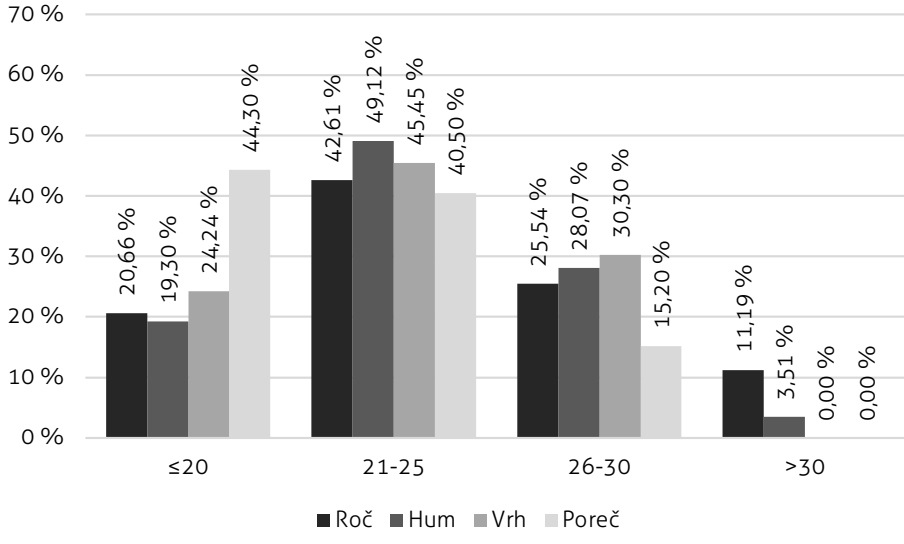

Grafikon 6. Usporedba dobi djevojaka pri stupanju u brak.

Očekivano, izdvaja se Poreč koji je kao veća urbana luka bio različita sredina od ostalih predloženih. Ondje je gotovo polovica djevojaka s navršenom dvadesetom godinom bila poudavana, dok je u ostalim sredinama ovaj udio i upola manji. Opažanje da u najstarijem dobnom razredu uopće nema djevojaka iz Poreča i Vrha, a njihov udio u Humu je beznačajan, naglašava veći udio djevojaka iz Roča, gdje je svaka deveta mladenka bila starija od trideset godina. Ipak, djevojke u Roču bile su prema dobi bliže susjednim župama, Humu i Vrhu, prosječno jedva godinu starije. Razlika je kod mladića bila veća, godinu i pol prema Vrhu, a više od dvije i pol prema Humu, kao i prema Poreču. U Roču su se djevojke udavale skoro tri godine kasnije nego u Poreču. No, opet uočavamo da nema velikih razlika u dominantnim dobnim razredima trećega desetljeća, nego razliku čini grupa 30+ mladenki.

Jednako kao za Roč, na obrađenome uzorku Huma i Vrha razrađen je dodatni kriterij, razlika u godinama među parovima za koje imamo podatak za oba partnera. U prethodnom poglavlju, uz dominaciju starijih muškaraca koji stupaju u prvi brak u Roču, izdvojeni su podaci o čak 20,50 % starijih mladenki, te 17,75 % vršnjačkih brakova. Usporede li se podaci za obližnje župe Hum i Vrh, rezultati se vide u sljedećem grafikonu.

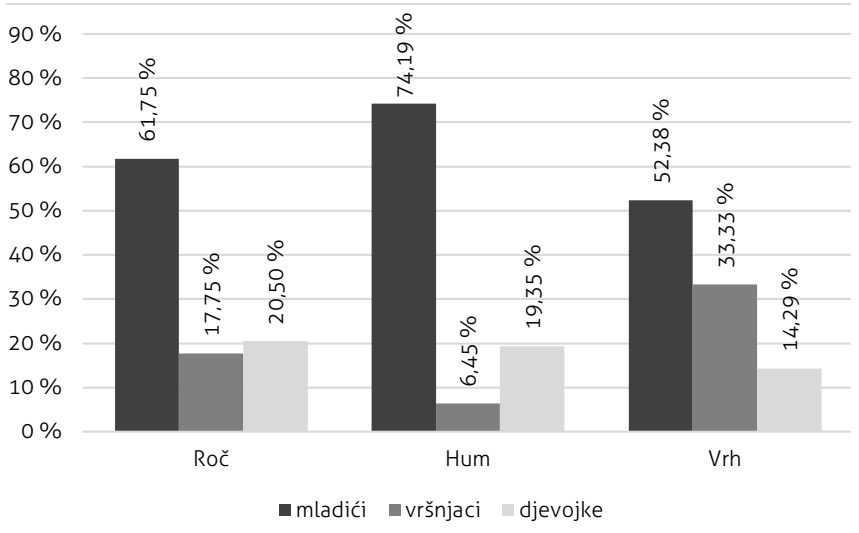

Grafikon 7. Usporedba dobne razlike između mladića i djevojaka koji oboje stupaju u prvi brak u župama Roč, Hum i Vrh.

Uočljiva je jednaka dominacija starijih mladoženja u tim župama, s manjim oscilacijama koje su donekle posljedica ograničenoga uzorka. I mladenke su uglavnom u istim okvirima, dok razliku stvara broj vršnjačkih brakova. Tu, dakle, nema nikakvih uočljivih tendencija koje bi činile razliku. Spomenuto je da su u Roču rezultati u velikoj mjeri posljedica ograničenoga broja partnera/partnerica. U takvim okolnostima nije bilo moguće, ili barem poželjno, razvijati dodatna suptilna pravila jer je potencijalnim mladencima ionako stajalo na putu previše prepreka. Za osnivanje obitelji bio je prihvatljiv partner ili partnerica koji je u dobi da ispuni svoju svrhu u izgradnji obitelji, neovisno je li pritom djevojka pet-šest godina starija, ako nije prestara za rađanje.[41]

Prije zaključenja ovoga odlomka, potrebno je navesti podatak koji svakako značajno utječe na dob ulaska u brak, ali na mnogo široj razini. Istraživanja pokazuju da se dob spolnoga sazrijevanja na granici modernoga doba spušta. Drugim riječima, današnji mladići i djevojke znatno su ranije spolno zreli od svojih vršnjaka u ranome novom vijeku, a vjerojatno jednako tako i ranije. Točnije, pred oko pet-šest naraštaja došlo je do snižavanja dobi sazrijevanja djevojčica. U Švedskoj dob za prvu menstruaciju

41 Podaci iz Istre svjedoče o visokoj dobi u kojoj su pojedine žene donosile na svijet djecu, naravno, ako su i prije toga redovito rađale. Slučaj *Marije*, žene *Tomasa Cipriottia*, koja je u braku rodila dvanaestero djece, ako se oslonimo na navedenu dob u knjizi umrlih, ukazivao bi da je zadnje dijete rodila s oko 53 godine starosti. Slaven Bertoša, *Levantinci u Puli*, Pula 2003., 44–48. Naravno, kod starijih mladenki u pitanju je mogućnost ostvarenja prvoga poroda, što ima sasvim drugačije pretpostavke.

između 1905. i 1949. pada s 15,70 na 14,10 godina, u Sjedinjenim Državama od 1904. do 1951. s 14,10 na 12,90, a u Norveškoj, za koju postoje najstariji podaci, od 1850. do 1951. pada sa 17,10 na 13,50 godina. Slični su podaci i za Englesku. Nije nam poznato postoje li slična istraživanja za Hrvatsku, bliski srednjoeuropski ili balkanski prostor, no na temelju tih podataka (posebice Norveške, koja obuhvaća raspon od jednoga stoljeća prikupljanja podataka) nameće se zaključak da je smanjivanje dobi spolnoga sazrijevanja u europskome prostoru opća pojava.[42] Ako se ne radi o oscilacijama koje, prema podacima koje posjedujemo, ne možemo prepoznati, zaključujemo da je veoma vjerojatno sazrijevanje u ranome novom vijeku nastupalo nekoliko godina kasnije nego u suvremenome društvu.[43] To naravno baca drugačije svjetlo na dob mladenaca u 17. i 18. stoljeću.

Zaključci prve analize

Prva analiza provedena kroz četiri predložene točke vodi sljedećim zaključcima.

- Na temelju kvalitetnoga uzorka utvrđena je prosječna dob mladenaca od 27,78, odnosno 24,64 godine. Razlika je tri godine, pri čemu analiza različitih parova i različitih pojedinaca pokazuje da je taj prosjek rezultat veoma različitih podataka. Više nego trostruki koeficijent među najvišim i najnižim vrijednostima pokazuje da nije postojalo strogo pravilo kada bi / ne bi trebalo sklopiti brak.
- Ipak, ako sve podatke raspodijelimo na dobne razrede, uočit ćemo dominaciju određenih dobnih razreda, kod mladića od 24 do 29, kod djevojaka od 20 do 25 godina, kada se u oba spola vjenčava gotovo polovica mladenaca. Tendencija izvan ovih godina, koje možemo smatrati preferiranima, rasteže se više prema starijim nego prema mlađim godinama, što rezultira visokim prosjekom. To drugim riječima znači da u Roču brak sklapa većina mladića i djevojaka u očekivanim godinama oko polovice trećega desetljeća života. Za dalje istraživanje pozornost više privlači grupa koja nikako nije zanemariva, a odnosi se na mladence iznad 30, dapače i iznad 40 godina.

42 Laslett, *The World we have lost*, 83-88.

43 Podaci koje donosi Laslett odnose se na vrijeme izlaska njegova teksta (1965.). U međuvremenu, zadnjih se dvadesetak godina bilježi novo snižavanje dobi spolnoga sazrijevanja, puberteta, pa tako i vrijeme prve menstruacije. Opširnije: Nevena Krnić, „Preuranjeni pubertet – Sazrijevaju li djeca prerano?“, *Liječnički vjesnik*, 145, Supp 5, 2023., 78-82.

- Uočena grupa 30+, kao i 35+ mladenaca oba spola, ono je što razlikuje župu Roč od ostalih obrađenih župa uže regije (mletačka Istra), uz iznimku Savičente. Stoga je potrebno usredotočiti se na nju. Budući da se u Roču radi o stoljeću i pol obrađenih podataka, razdijeljeni su u kraće vremenske odsječke. Rezultat pokazuje značajno opadanje grupe 30+, koja je kod mladoženja u trećoj četvrtini 17. stoljeća iznosila 44,90 %, dakle skoro polovicu svih mladoženja, a kod mladenki 21,28 % (više nego svaka peta djevojka). I kod mladića i kod djevojaka udio ove dobne skupine s vremenom se znatno smanjivao pa je u zadnjoj četvrtini 18. stoljeća spao na 32,00 %, odnosno 11,43 % svih mladenaca.

To su polazišta za nastavak istraživanja, pri čemu su unijeti neki novi kriteriji. Razmotrit ćemo odnos dobi mladenaca s učestalošću izvanbračnih (najčešće predbračnih) tjelesnih odnosa te s tim u vezi učestalost nezakonite djece. Spomenuta je egzogamija, koja je u Roču bila manje prisutna, ali i nju treba dovesti u vezu s dobi mladenaca jer je također jedan od pokazatelja teškoća u nalaženju partnera. Potom, s obzirom na spomenuti problem bračnih zapreka i zabrana, važno je razmotriti učestalost sklopljenih brakova s biskupskim izuzećima, *dispensama*. Konačno, kao sintezu svih prethodnih rezultata, pokušat će se iz rekonstrukcije porodice i obitelji donijeti zaključke o uobičajenom tipu obitelji koji se susreće u Roču u razmatranome razdoblju, a koji stoji u nesumnjivoj korelaciji s dobi mladenaca.

Izvanbračni tjelesni odnosi

Pitanje učestalosti izvanbračnih tjelesnih odnosa među mladima, neoženjenima/neudatima, svakako je u vezi s dobi stupanja u brak. Kao i u prethodnim poglavljima, na početku treba priznati da nije moguće utvrditi stvarnu učestalost kršenja sedme Božje zapovijedi. Kao pokazatelj je poslužila učestalost pojave nezakonite djece, odnosno djece rođene izvan braka. No tome je broju dodan i broj djece rođene ≤7 mjeseci nakon vjenčanja, sve do djece rođene tek nekoliko dana nakon vjenčanja. Iako su potonji u knjige krštenih uredno upisivani kao zakonita djeca, *legitimi*, oni su u jednakoj mjeri pokazatelj održavanja spolnih odnosa prije zaključenja sakramenta braka. Budući da ovo nije posebno zabilježeno u matici krštenih, podaci su utvrđeni uspoređujući datum vjenčanja i datum krštenja prvoga djeteta. No, kako predmet ove studije nije pitanje nezakonite djece, nego dob mladenaca, podatke o

izvanbračnim odnosima objedinio sam zbrojivši svu nezakonitu djecu i djecu rođenu „prebrzo“ nakon sklapanja braka.

U Roču, u predmetnom razdoblju od 150 godina, kršteno je 131 nezakonito dijete, kao i 33 djece koja su začeta prije braka, ali rođena i krštena nakon vjenčanja, ukupno 164 izvanbračna začeća. To čini 3,59 % svih začeća, odnosno sve djece krštene u istome razdoblju. U tome je slučaju zanimljivo da se ta izvanbračna začeća ne događaju ravnomjerno kroz 150 godina, nego uz velike oscilacije. Udio izvanbračnih začeća u svim krštenjima podijeljen je na podrazdoblja od po 25 godina, dakle ukupno šest. Prikazana su sva izvanbračna začeća, kako ona koja su na vrijeme ozakonjena, tako i ona koja su ozakonjena naknadno ili nikako. Rezultat pokazuje osjetljive varijacije s tendencijom smanjenja kroz vrijeme.

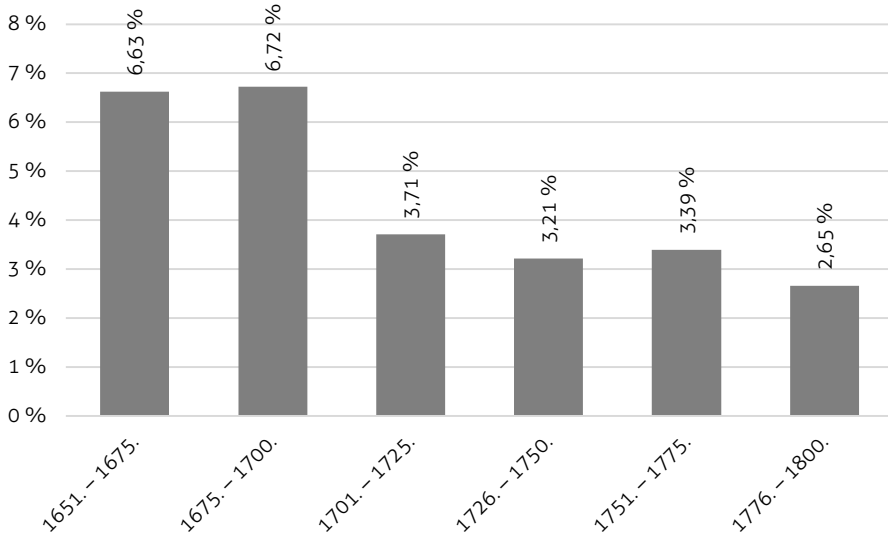

Grafikon 8. Udio izvanbračnih začeća u ukupnom broju krštenja u župi Roč 1651. – 1800.

Na prvi je pogled vidljiva tendencija opadanja broja izvanbračnih začeća kroz razmatrano razdoblje. U oba prva podrazdoblja, dakle drugu polovicu 17. stoljeća, udio izvanbračnih začeća visoko je iznad 6,00 %, da bi potom pao na nešto iznad 3,00 % te konačno na 2,65 %. To je više nego upola manje, što je iznenađujuće. Među raširene stereotipe o obitelji i braku predmodernoga doba spada i onaj da se broj nezakonite djece povećava prema modernom dobu. To je doduše točno, ali nije pravilo. Nasuprot tome, navedeni slučaj

pokazuje da su se mladi u 17. stoljeću ponašali slobodnije i nesputanije nego u kasnijim razdobljima. Razlog toj anomaliji možda leži u činjenici da se kroz 17. stoljeće još održava predtridentska praksa u kojoj za brak nije bio nužan blagoslov Crkve, nego se zajednički život mladih smatrao brakom.[44] Tek kada je par očekivao dijete, bilo je ozbiljnije potaknuto ozakonjivanje veze.[45]

Ipak, u potrazi za razlogom odgađanja brakova kod većega broja mladića i djevojaka u Roču potrebno je ukazati da je povećana pojavnost izvanbračnih spolnih kontakata posljedica, a ne uzrok odgađanih brakova. Tako smo došli do bjelodane posljedice odgađanoga braka, pri čemu se nismo nimalo približili uzroku. Štoviše, još smo se udaljili jer smo upravo prikazali jednu očigledno negativnu posljedicu odgađanoga braka pa bismo očekivali da društvo sazrele mladiće i djevojke potiče na raniji brak, a ne na neprirodno suzdržavanje. Pogledajmo kako to izgleda u praksi.

- *Bartolo Pauletich* zabavljao se sa starijom djevojkom *Ghergorom Calegarich*. Njemu je bilo 24, njoj bi prema knjizi umrlih bilo 39 godina. Pouzdanost knjige umrlih župe Roč kao dokaza dobi mladenaca je visoka, ali daleko od stopostotne pa dob ove mladenke ostavljamo otvorenom, uz zaključak da je svakako morala biti znatno starija od Bartola. Umrla je, naime, pola godine prije Bartola, u dobi od 80 godina. Budući da je bio živ, Bartol je dao podatak o njezinim godinama, a podaci koje je davao supružnik uglavnom su bliski stvarnom uzrastu.

  Ghergora je zatrudnjela, a 16. listopada 1674. kršten je sin *Luca*. *Luca* je dobio ime po *Bartolovu* ocu, dakle po djedu, što je bilo uobičajeno. Zapis o *Lucinom* krštenju je zanimljiv jer je upisano da je dijete *natto in fornicatione*, *essendo seguite le tre publication di contrare matrimonio*, dakle „rođen u bludu", ali nakon što je par već bio napovijedan. Napovijedanja su izvršena prije krštenja, 23. pa 30. rujna, a treće 7. listopada, nekoliko dana prije poroda. Vjenčanje je slavljeno 8. studenoga, dvadesetak dana

44 Opisi običaja i propisa predtridentskoga braka svjedoče da je mnogo običaja i rituala oko prošnje i pojedinih faza sklapanja braka kao društvenoga događaja preživjelo i nakon Koncila. Prošnja u koju polaze odabrani uglednici, isključenost mladenaca iz svih pripremnih etapa te njihovo uključenje tek prilikom rituala „rukovanja" na jednak način opisuje Tomasini, a razlike su više regionalno običajne nego suštinske. O predtridentskome braku i vjenčanju: Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 121-143; Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 40-70.

45 Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 71; Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*, 96-98 problematizira kontinuiranu pojavu predbračnih trudnoća u Dubrovniku i njezin nagli porast u 19. stoljeću. Ovdje to prepoznaje više kao posljedice migracijskih kretanja te stacioniranja vojske u Gradu, nego kao neke opće trendove sekularizacije društva. Naravno, ova urbana sredina imala je sasvim drugačiji ritam nego ruralizirani Roč. Ozakonjenje veze moglo je uslijediti nakon vidljivih znakova trudnoće ili tek nakon rođenja djeteta, u kojem slučaju govorimo o pozakonjenju brakom, *legitimato per matrimonium*. Opširnije: Monika Zuprić, *Nevidljivi žig. Nezakonita djeca Tara, Vabrige i Frate u 18. i 19. stoljeću*, Zagreb 2019., 81-89.

nakon rođenja maloga *Luce*. Ne spominje se *dispensa*, oboje mladih su bili slobodni, domaći u župi, no između redova je ostalo je li ovaj brak samo prisilna posljedica nenadane trudnoće. Razlika u godinama, odnosno visoka dob mladenke mogući je uzrok protivljenju obitelji braku, sve dok nije postalo očigledno da odgađanja više nema.

- *Georgio* (*Zorzi*) *Bugliavaz* i *Catarina Pauletich* vjenčali su se 19. kolovoza 1662., on u dobi od 35, ona 20 godina. Dob je utvrđena na temelju matice umrlih. Blizanke su se rodile manje od dva mjeseca nakon vjenčanja, krštene su 16. listopada. Nakon blizanki, u braku je rođeno još troje djece, ukupno njih petero: mlađa kći *Vicenza*, još mlađi *Zuane* te najmlađi *Zorzi*. Tu je obitelj zanimljivo popratiti i kroz naraštaj djece. Jedna blizanka, Lucija, udaje se u dobi od 18 godina, dok se drugoj, *Orseoli*, gubi trag te je zacijelo umrla u djetinjoj dobi. Sestra *Vicenza* udala se s 25 te su u roditeljskom domu ostala dva brata. Najmlađi, *Zorzi*, umire s 27, neoženjen. Vrijedna je pozornosti okolnost da se stariji, *Zuane*, oženio nedugo potom, u dobi od 31 godine. Ova je situacija tipična jer stariji brat čeka na red nakon mlađega, a kada ovaj umre, tek se onda ubrzo oženi. *Zuanova* žena *Elena* umrla je u dobi od 39 godina pri svome šestom porodu, nakon čega se udovac nakon manje od mjesec dana oženio sluškinjom *Marinom*. Njezina dob nije zabilježena.

Egzogamija

Uvodno je bila riječ o „plitkim bazenima" partnera/parnerica u malim zatvorenim sredinama, a posebno s obzirom na dodatna ograničenja kroz kanonske zabrane. Čovjek je vjerojatno od davnine intuitivno doživljavao zazor od bliskih srodničkih brakova, što u maloj sredini poput Roča postaje neminovno te je traženje „svježe krvi" izvan svoje sredine – izvan sela, župe pa čak i još dalje – i bez poznavanja genetike ljudima postao prihvatljiv način nalaženja odgovarajuće partnerice, lišen različitih rizika i zabrana. U urbanim sredinama, trgovačkim, obrtničkim, a poglavito prometnim čvorištima poput trgovačkih luka, križanja putova i prelaza preko velikih rijeka, fluktuacija življa je bila prirodna pa je bila očekivana i učestalost egzogamnih brakova na širokome prostoru. Mala pogranična župa, praktički okružena neprijateljskim granicama poput Roča, kroz naraštaje je gajila nepovjerenje prema susjedima, a brakovi izvan župe koji su se i ostvarili bili su ograničeni na prve susjedne župe.

Od 1089 vjenčanih parova u župi Roč, 263 mladoženje i 64 mladenke bilo je iz drugih domicilnih župa. No, pritom je 155 mladoženja i 28 mladenki bilo iz Buzeta i Huma te još velik broj njih iz drugih okolnih župa i naselja: Draguća, Račica, Sovinjaka, Vrha i Grimalde. Zanemariv je broj, redovito pojedinačnih slučajeva, bračnoga partnera ili partnerice iz šire okolice: Motovuna, Novigrada, Poreča, Oprtlja, Trsta, Venecije i drugih sredina. Jedinu iznimku čini Kastav s nekoliko doseljenika koji su se priženili i nastavili svoj obiteljski život u Roču. Tako, unatoč prividno značajnom postotku, utjecaj egzogamije nije značajan. Međutim, valja primijetiti da je učestalost egzogamnih partnera/partnerica rasla pa će u drugoj polovici 17. stoljeća biti u pitanju tek 21,27 % mladića i 4,13% djevojaka, u prvoj polovici 18. stoljeća 25,07 %, odnosno 5,01 %, a u drugoj polovici 18. stoljeća 25,54 % mladića i 7,95 % djevojaka. Nije toliko značajan porast koliko je značajna postojana tendencija rasta.

U Humu, u 111 obrađenih brakova radilo se o 18 mladenaca i 3 mladenke izvan župe, dok je u Vrhu, gdje su obrađena 124 braka, pronađeno 36 mladića i 13 djevojaka izvan Vrha. Ipak, i ovdje treba napomenuti da je 8 mladića i 7 djevojaka bilo iz Marčenigle, prvoga susjednoga sela. Naravno, i tu se izbor partnera izvan naselja uglavnom ograničava na Buzet, Roč, Račice i Draguć.

Nema sumnje da je egzogamija veoma korisno i djelotvorno sredstvo za proširenje partnerskoga bazena, posebno uzimajući u obzir dodatne prednosti, poput osvježenja krvne slike, uz istovremeno izbjegavanje rizika od bliskoga srodstva i povezanih teškoća. Ipak, relativno zatvoren sustav egzogamije, koji uključuje tek nekoliko susjednih komuna iz politički prihvatljive okolice te sasvim polagan porast udjela egzogamnih brakova, govori o konzervativnoj, plahoj sredini koja se nerado otvarala, a kako ćemo kasnije vidjeti, čak je radije pribjegavala srodničkim brakovima uz *dispensu*, nego brakovima s partnerima/partnericama iz udaljenijih sredina.

- Među rijetkim se brakovima s doseljenicima iz daljih župa izdvajaju doseljenici iz Kastva prezimenom *Moghorovich*. *Giacomo* i *Gherse*, sinovi *Mattije Moghorovicha*, oženili su se župljankama Roča, *Gasperom Chervatin* i *Giovannom Spilich*, a *Mattio* koji je možda u bliskom srodstvu s njima, ali im vjerojatno nije otac, oženio se *Gasperom Cerneca*. Zanimljivo da su ta tri doseljenika, koji su u Roču osnovali svoje obitelji, nekako bili udomaćeni i prije nego su se oženili. Točnije, to je sigurno barem za *Giacoma* i *Mattiju*. *Giacomo* se, naime, vjenčao 30. travnja 1690., da bi mu se već 18. lipnja rodio sin *Zuane*. Jednako tako, *Mattio* se vjenčao 2. listopada iste godine, a sina

Simona krstio je 8. listopada, samo šest dana poslije. Budući da se radi o doseljenicima, štoviše doseljenicima iz druge države, očigledno je da su se lako suživjeli s običajima ove sredine koji su i dalje vladali. Podsjetimo da je spomenuti *Zuane*, prvorođenac *Giacoma Moghorovicha*, onaj isti o kojem je već bilo riječi u vezi s dobi jer se oženio tri dana nakon petnaestoga rođendana.

Brak s krvnim srodnicima i druge bračne zapreke

Brak se mogao sklopiti sa srodnicima od petoga koljena nadalje, dok je za bliskije srodstvo bračni par rješenjem autoriteta morao biti prethodno izuzet od zabrane. Takvo izuzeće, *dispensu*, prema stupnju srodstva izdavao je biskup ili papa. No, izraz „srodstvo" nije tako jednoznačan kako bi se danas činilo. Za nas je srodstvo sinonim za rod, odnosno vezu kroz istoga pretka ili drugim riječima krvno srodstvo. Kanonsko pravo izjednačuje tazbinsku vezu, kao i kumstvo, s krvnim srodstvom[46] pa se u selu od stotinjak žitelja teško moglo naći nesrodnu osobu.

Tijekom stoljeća i pol u bilješke o događajima u matici vjenčanih unošene su napomene o biskupskim izuzećima za mladence. Postoje dvije vrste izuzeća koje se često poklapaju, odnosno nalaze zajedno u istoj bilješci o vjenčanima. Izuzeće, odnosno biskupska *dispensa* prvenstveno se pojavljuje kao odobrenje za sklapanje braka paru koji zbog određenih razloga ne bi mogao legalno sklopiti brak. Druga vrsta izuzeća odnosi se na obvezu mladoga para da se najavi pri tri svečane nedjeljne ili blagdanske mise. Te najave, napovijedanja, bile su regulirane odlukama Tridentskoga koncila, mada su postojale i prije. Ako je jedan od mladenaca bio iz druge župe, bilo je obavezno napovijedati vjenčanje i u njegovoj i u njezinoj župi. Iz različitih razloga parovi su mogli biti oprošteni jednoga, dva ili tri napovijedanja. Kako je jedan od razloga za izuzeće od obveze napovijedanja bila i činjenica da je mladi par već prošao mnogo složeniji proces biskupske kancelarije koji je sve moguće zapreke već utvrdio i oprostio, par je u tom slučaju, zajedno s dopuštenjem da sklopi brak, dobio i izuzeće od obveze napovijedanja. O svim tim okolnostima duhovnik je unosio podatke u bilješku u knjizi vjenčanih. Na temelju tih bilješki analizirane su u radu i spomenute činjenice kao dodatni kriterij za utvrđivanje razloga odgoda brakova i visoke prosječne dobi mladenaca.

Kroz 150 godina, prema bilješkama u matici vjenčanih, 86 parova vjenčalo se uz biskupsku *dispensu*. Istovremeno, 67 parova vjenčalo se uz izuzeće

46 Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, 92-96; ista, „Utjecaj crkvenih normi", 15.

od jednoga, dva ili tri napovijedanja, od čega je 34 para koji se vjenčaju uz *dispensu* i istovremeno izuzeće od napovijedanja. Što se tiče ovih 86 *dispensi*, zanimljivo je razmotriti dva pokazatelja: raspodjelu među rješenjima s kojom se svrhom izdaju te vremensku razdijeljenost i učestalost izdavanja.

Od 86 rješenja, većina se odnosi na različita srodstva, a manje njih na ostale razloge. To se može vidjeti u tablici 2.

Vrsta *dispense*	**Opis *dispense***	**Broj rješenja**	**Udio**
Srodstvo	*consanguinita* / krvno srodstvo	59	68,60 %
	affinita / tazbinstvo	12	13,95 %
	parentale, spirituale / kumstvo	6	6,98 %
	congiunione / neodređeno	6	6,98 %
	Srodstvo ukupno	**83**	**96,51 %**
Ostalo	*criminis* / grijeh	1	1,16 %
	contradictione / prigovor	2	2,33 %
	Ostalo ukupno	**3**	**3,49 %**
Sveukupno	**Rješenja ukupno**	**86**	**100,00 %**

Tablica 2. *Dispense* u župi Roč 1651. – 1800. prema razlogu izdavanja.

Dakle, *dispense* se uglavnom odnose na srodstva, i to posebno na krvna srodstva. *Dispense* koje nisu vezane uz srodstvo pojavljuju se sasvim iznimno. Međutim, ono što iz tablice 2 nije vidljivo je odnos broja rješenja i razdoblja u kojem su izdavana. Ponovno je korištena podjela na šest podrazdoblja. Rezultat otvara mnoga pitanja.

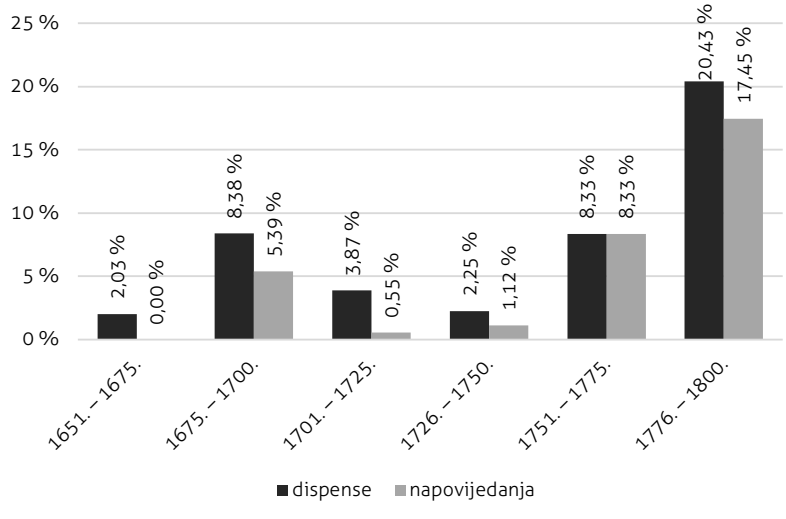

Grafikon 9. Udio traženih *dispensi* i izuzeća od napovijedanja u ukupnom broju sklopljenih brakova u župi Roč 1651. – 1800.

Na grafikonu se postotna vrijednost odnosi na udio izdanih *dispensa* te izuzeća od napovijedanja s obzirom na ukupan broj vjenčanja obavljenih u pojedinom periodu. Odmah upada u oči posljednja četvrtina 18. stoljeća, kada je izdano gotovo više *dispensi* i izuzeća od napovijedanja nego u svim ostalim razdobljima zajedno. Moglo bi se posumnjati da se radi o nepažnji duhovnika koji je unosio podatke, odnosno da se ti podaci uredno počinju unositi tek u kasnijem razdoblju. Ta mogućnost ipak otpada: od prvoga zapisa o vjenčanju polovicom 17. stoljeća, zapisi su opširni, temeljiti i sadrže detalje poput datuma napovijedanja, imena svjedoka, kao i crkve u kojoj je sakrament sklopljen. Ima nedostataka, poput podataka o majkama mladenaca, ali ti nedostaci jednako dosljedno traju do kraja 18. stoljeća. *Dispense* se uredno i temeljito upisuju od početka, ali su kroz ranija razdoblja rjeđe. To je razlog da upise o *dispensama* smatramo pouzdanima i potpunima. Dakle, mora postojati razlog da se *dispense* od polovice te posebno u zadnja tri desetljeća 18. stoljeća traže i dobivaju mnogo češće. Ovdje opet upada u oči podatak o osobi koja izdaje *dispensu.* Negdje do 1783. redovito se radi o tršćanskome biskupu. Ponekad doduše piše samo „biskup" ili čak „ordinarij", a u slučajevima napovijedanja „vikar". Potom je 1785. upisan biskup Poreča.[47] Od te godine nadalje, redovito je *dispense* potpisivao porečki biskup, a to je ujedno i razdoblje najveće koncentracije brakova sklopljenih uz *dispensu.* Točnije, od prvoga upisa porečkoga biskupa 1785. do kraja stoljeća u župi Roč upisano je 149 brakova. Od toga broja, 45 je odobrio crkveni autoritet, od čega 41 upravo porečki biskup. Znači da je u tom razdoblju gotovo svaki treći brak sklopljen uz biskupsko izuzeće.

- 25. studenoga 1675. u svojoj palači u Trstu biskup *Jacobus Ferdinandus Goriziani* potpisao je zajedničko odobrenje za *Zorzija Zurnadu* i *Catarinu Racischac* te za *Gaspara Musizu* i *Zorzijevu* sestru *Catarinu Zurnadu.* Prema njegovim riječima, oba su para svaki za sebe zatečeni u krvnome srodstvu, *in quarto consanguinitatis gradu,* te uzima u obzir njihovo siromaštvo, kao i sve druge uvjete da bi im odobrio sklapanje braka. Na temelju biskupske *dispense,* župnik *Giovanni Palisca* vjenčao je već 27. studenoga prvi, a dan poslije drugi navedeni par. Zanimljive su neke nepodudarnosti biskupova rješenja i župnikove bilješke. Biskup je rješenje za oba para potpisao 25., a napovijedanja za oba braka već su krenula od 10., odnosno 17. studenoga.

47 Porečka biskupija od 1784. austrijsko-mletačkom nagodbom preuzima prostore u Istri pod mletačkom dominacijom, čime su granice biskupija prilagođene državnim granicama. To potvrđuje bula pape Pija VI. *Super specula militantis Ecclesiae* iz 1788. godine. „Porečka biskupija", *Istarska enciklopedija, mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025., https://istra.lzmk.hr/clanak/porecka-biskupija (posljednji pristup: 2. srpnja 2025.).

Nategnuta, mada ne i sasvim nemoguća, čini se mogućnost da je zapreka otkrivena prilikom prve napovijedi te je molba za izuzećem žurno poslana u Trst na potvrdu. Budući da nije poznat datum pokretanja predmeta, nije poznato koliko su brzo slični postupci mogli biti rješavani.

Zanimljiva je i dob tih mladenaca: *Gaspar Musiza* i *Catarina Zurnada* imali su 22, odnosno 19 godina. *Zorzijeva* supruga *Catarina Racischac* je imala 24, a *Zorzi* 37. Veliko odudaranje dobi jednoga od mladenaca privlači pozornost. Opet se, kao uzorak, ponavlja motiv odgođenoga braka koji nije dio običaja zajednice jer i njegova sestra, kao i njegova odabranica te sestrin suprug pripadaju mlađem dobnom razredu, oko početka treće dekade života.

Dispensa izdana za dva para istovremeno podsjeća na slučaj sa samoga početka 19. stoljeća u župi Vrh: arhiđakon *Joannes Artusi* istovremeno je izdao *dispensu* za dva para koji su zatečeni u četvrtome stupnju krvnoga srodstva. Radi se o *Antoniju Clarichu* i *Antoniji Clarich* te drugom *Antoniju Clarichu* i *Luciji Maizan*, koji su se vjenčali na temelju rješenja od 8. studenoga 1801. godine. Manjkave matice te župe ne omogućavaju potpunu rekonstrukciju rodoslova i srodstva, ali ponovno je zanimljiva dob mladenaca. Najmlađi je *Antonio Clarich*, kojemu je dvadeset godina. Njegova odabranica *Lucia* ima dvije godine više, a *Antonia Clarich*, koja je ujedno sestra mlađega *Antonija*, ima 24. Stariji *Antonio* ima 30 godina, te jednako kao i jedan od mladenaca iz prethodnog primjera svojom dobi odskače, mada ne onoliko drastično. Kako je spomenuto, matice te župe manjkave su te nije moguće napraviti kvalitetne rekonstrukcije kao u župi Roč.[48]

- Budući da obično nije dostupan početni dokument, zahtjev za izdavanje odobrenja za brak, nego samo odobrenje, nejasno je koliko je ovaj proces mogao trajati pa u prethodnome slučaju ostaje dvojba je li bilo moguće da se postupak završi u roku od nekoliko dana. Stoga će se razmotriti slučaj udovca *Michaela Cernece*, koji je zatečen u 3/4 stupnju krvnoga srodstva, *3zo e quarto grado di consanguinita*, sa svojom zaručnicom *Mariom*, kćeri *Mattie Crulcicha*. Poredak datuma je važan: *Michaelova* prva supruga *Maria Rabach* umrla je 7. kolovoza 1773. godine. Biskupska

48 DAPA, Matična knjiga krštenih župe Vrh, 1731. – 1784. i Matična knjiga vjenčanih župe Vrh, 1649. – 1816. Navedene matice u digitalnome su obliku dostupne kroz baze podataka https://www.familysearch.org (posljednji pristup: lipanj 2025.). Slučajevi istovremenih brakova bliskih srodnika, braće i sestara unakrsno, zabilježeni su češće u različitim župama Istre. Primjerice u Savičenti, tijekom 80 godina, zabilježeno je deset dvostrukih vjenčanja 20 parova. Doblanović, *Žrvanj života*, 91-92.

dispensa potpisana je 10. rujna, a napovijedanja su izvršena 12., 19. i 21. rujna, da bi brak bio blagoslovljen 22. rujna. Datumi napovijedanja odgovaraju propisima, tē godine nedjelje su padale 12. i 19. rujna, a 21. je svetkovina svetoga Mateja, *Matêina*, tradicionalno lokalno obilježavana.[49] Razmak između smrti prve supruge i odobrenja biskupske kancelarije bio je, doduše, dulji od mjesec dana pa ne mora izgledati suviše kratko. Potrebno je, međutim, imati na umu da je *Michaelova* žena umrla u dobi od 42 godine, a da je dvije godine prije rodila dijete, dakle nije bila godinama bolujuća samrtnica. Njezina smrt, koja je možda bila posljedica nesretnoga poroda, nastupila je iznenada. Tek nakon ukopa bilo je uopće moguće početi ikakve aktivnosti oko novoga braka. Mnoštvo slučajeva svjedoči da se nije mnogo čekalo, ali s druge strane trebalo je isprositi djevojku, utvrditi zapreku pa tek potom poslati zahtjev biskupskoj kancelariji. I danas, u doba ubrzanih komunikacija bilo bi potrebno potrošiti više tjedana da se pribave dozvole. No, razloga za žurbu je svakako bilo, prvenstveno zbog dvogodišnjega djeteta kojem je bila potrebna obiteljska skrb. Nastavljajući se na pitanje je li moguće da je odobrenje iz prethodnoga slučaja ishođeno između dva napovijedanja, ovim primjerom to se ne može dokazati, ali svakako dokazuje da je kancelarija bila ažurna i da su se upiti rješavali u roku od nekoliko dana.

Radilo se o rutinskim slučajevima na razini trećega i četvrtoga stupnja srodstva. Uzme li se u obzir broj zahtjeva za *dispense* male župe Roč i opseg biskupije, lako je zaključiti da su u biskupsku kancelariju danomice dolazili slični zahtjevi. Biskup ih je, ako ih je podržao lokalni župnik, *bona fide* odobravao na već pripremljenome obrascu u koji je trebalo unijeti tek imena i prezimena, mjesto, datume i pokoji podatak.[50] Stoga je sasvim moguće da su zahtjevi oko kojih se nije slutilo ništa sporno bili odobravani isti dan. No, situacija se znatno mijenjala ako bi slučaj izlazio iz uobičajene sheme.

- Takav je primjerice bio slučaj bračnoga prigovora koji je podnijela *Antonia Scuriza* na najavu braka *Biagia Cernece* i *Domenice Cos*, pri čemu je važno pratiti kronologiju događaja. *Biagio Cerneca* se zaručio s *Domenicom*, kćeri

49 Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1972., 213, tablica 21; Zdenko Balog, „Jedan izvještaj o službenom putu i putni račun iz 16. stoljeća", *BZ*, 26, 2000., 145-150. Navodi se poseban račun za svečanu večeru uoči *Matêine*, 146, 149.

50 Jedan ovakav obrazac s mjestima za unošenje podataka može se vidjeti u DAPA MKV Roč, 1651. – 1815., 94a. Tako, među inim, u obrascu stoji: *ut, dumodo mulier rapta non sit, vel si rapta esset, in raptoris potestate non existat, matrimonium inter se contrahere* (…). Iz ovog je vidljivo da je obrazac univerzalan, uz uključivanje različitih mogućnosti.

Gio Maria Cosa u studenome 1766., na što je prigovor uložila *Antonia Scuriza*. Ista *Antonia* 13. studenoga 1767. rodila je dijete *Domenicu*, *nata in fornicazione e per esposizione della levatrice Gioanna relicta Piero Greblo che sia il Padre Biasio figlio di Martin Cerneca q*^{m} *Berne*. U tome iskazu sadržanom u bilješci matice krštenih upada u oči i podrobnost kojom su obilježeni akteri: primalja je obilježena imenom i prezimenom, kao i imenom pokojnoga supruga, da identitet ne bi bio upitan. Štoviše, predmnijevani otac ne samo da je obilježen imenom oca nego i djeda. Dakle, u studenome 1766. *Antonia* je ustala prigovorom zbog toga što je polagala pravo na *Biagia Cernecu* koji joj se obećao. Unatoč njegovoj iskazanoj namjeri da oženi drugu (zaruke), ona je i dalje bila intimna s njime, te je početkom sljedeće godine i zatrudnjela. No, istovremeno dok je bio intiman s njome, *Biagio* je nastavio pravnu bitku kako bi se oslobodio toga ženidbenog zahtjeva i ostvario svoje zaruke s *Domenicom Cos. Antonia* je, možda ironično, dala krstiti svoju kćer imenom suparnice, *Domenica*. Kao što je i uobičajeno, *Antonia* je izgubila pravnu borbu protiv muškarca. Nakon razmjene isprava i izjava, biskup je odobrio *Biagiu* sklapanje braka s *Domenicom*, ujedno ga izuzimajući od obveze tri javna napovijedanja. Vjenčanje je zaključeno u crkvi svete Helene u Nugli. Svjedoci su nabrojeni poimence, bez uobičajene formule *presenti multi ed in particolare* (…). Ponovno nije bila riječ o vrlo mladim osobama jer je *Biagiu* u vrijeme vjenčanja bilo 25 godina, *Antoniji* jednako toliko, a i *Domenica* je prešla dvadesetu. Budući da je očigledno *Biagio* već u nevjenčanoj vezi dijelio dom s *Antonijom* kada se odlučio oženiti *Domenicom*, cijeli slučaj podsjeća na skoro tri stoljeća raniji slučaj *Ioanne Sergovicha* i *Euphemie Chlaich*, koji je vođen 1498., te je također presuđeno u korist muškarca.[51]

- Zanimljiv primjer *dispense* donose tri bilješke koje se tiču braka udovca *Mattia Glauicha* i *Benete Scurize*. Vjenčali su se 22. studenoga 1762., *Mattio* se oženio kao udovac s 29 godina, a *Beneta* kao djevojka u svojoj 24. godini. Isti se par ponovno našao pred oltarom nakon 13 godina, 30. siječnja 1776., uz bilješku da je u međuvremenu utvrđeno da se par nalazi u nedozvoljenom četvrtom stupnju krvnoga srodstva te je brak poništen 28. listopada 1775. godine. Na zahtjev toga para, biskup im izdaje *dispensu*, datiranu 2. siječnja 1776., te su se već krajem istoga mjeseca po

51 Mirko Zjačić, „Notarska knjiga buzetskog notara Martina Sotolića 1492. – 1517.“, *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*, 13, 1979., 293-509, 350-351; Mogorović Crljenko, „Biskupi i svećenici“, 215-226, 219.

svim pravilima vjenčali. Ovaj slučaj jasno pokazuje dosljednost i određenu dozu formalizma biskupske kancelarije. Nije došlo u obzir da se par jednostavno izuzme od nedozvoljenoga odnosa i da se na taj način brak nastavi. Brak je sklopljen pod nedozvoljenim uvjetima te kao takav pred licem crkve nikad nije ni postojao.

Razmotreni su različiti kriteriji koji su mogli utjecati na dob mladenaca koji ulaze u prvi brak. Međutim, nema zadovoljavajućega objašnjenja za specifičnu pojavu: mladi su stupali u brak u preferiranim godinama, mladići najčešće od 24 do 27, djevojke od 22 do 25 godina. Time se posebno ne razlikuju od sredina u okruženju, odnosno nešto je viši prosjek, primjerice, od Poreča tek za godinu-dvije. Međutim, ono što diže prosjek na visokih 27,78 kod muškaraca, odnosno 24,64 godine kod žena, značajna je grupa naglašeno starijih mladenaca. 33,52 % mladića i 15,64 % djevojaka vjenčalo se s trideset i više godina, pri čemu 14,12 % mladića i 4,45 % djevojaka s visokih 35 i više godina. Radi se, dakle, o 176 mladića i 109 djevojaka koji su se vjenčali s 30 i više, odnosno 75 mladića i 31 djevojka s 35 i više godina. Ta značajna grupa traži dodatno objašnjenje.

Tip obitelji, dinamika obiteljskoga ciklusa i dob mladenaca

Rani novi vijek u Europi karakteriziraju dva osnovna tipa obitelji, svaki s različitim podvrstama i različitom dinamikom. Prvi je tip obitelji u kojoj je redovito jedan bračni par s djecom koja odrastaju u domu. Sinovi osnivaju svoje obitelji emancipacijom i utemeljenjem novoga doma, dok se kćeri udaju u druge domove. Drugi je tip obitelji u kojoj se muška djeca žene dovodeći snahu pod očinski krov (u iznimnim slučajevima, može se odnositi i na žensku djecu) te je u obitelji, ovisno o dinamici, veći broj oženjenih parova. Ne ulazeći ovdje u složenu problematiku različitih obiteljskih ciklusa, posebice složene obitelji (drugi tip), spomenimo da socijalni povjesničari nastoje mapirati, donekle vremenski, ali još više prostorno, ta dva osnovna tipa i prepoznati kulture s većom sklonosti prvomu ili drugomu tipu. Tako je John Hajnal jednostavno Europu ravnalom podijelio po liniji Trst – Sankt Peterburg, smještajući kulture prevladavajućega prvog tipa na sjeverozapadnu stranu ove linije, a složene na

jugoistok („Hajnalova linija“).[52] Već na prvi pogled jasno je da je „Hajnalova linija“ odveć pojednostavnila veoma složene i različite životne okolnosti te da, uz nesumnjivo postojanje Hajnalova Tipa 1 i Tipa 2 obitelji, nije moguće kulturološki prepoloviti Europu. Pored toga, pojedinačna istraživanja osporavaju sâmo korištenje geografskoga, prostornoga načela u podjeli tipova obitelji. Primjerice, Jasna Čapo Žmegač temeljito je analizirala Hajnalovu geografsku podjelu, kao i Laslettov pokušaj da se ona poboljša određenim razradama (s podjele na dva područja na podjelu na četiri područja), te navođenjem mnogih pojedinačnih istraživanja istaknula mnogo veću važnost društvenogospodarski uvjetovanih razlika, posebno na primjerima iz hrvatskih zemalja (Dubrovnik, Senj…).[53] Analiza domaćinstava na području Rovinja na temelju popisa iz 1595. – 1596. ističe prevladavajući tip obitelji s jednim oženjenim parom, nuklearne obitelji, dok su proširene obitelji s većim brojem oženjenih parova bile rijetke.[54] Dodajemo i recentne rezultate istraživanja križevačkoga ladanja u 18. i 19. stoljeću, gdje su u različitim selima, udaljenim tek po nekoliko kilometara, postojano njegovana dva različita tipa obitelji koji umnogome podsjećaju na Hajnalov Tip 1 i Tip 2.[55] Bez potrebe da se daljim navođenjem literature osvrćemo na opravdane kritike „Hajnalove linije“, podsjećamo da je Hajnalov neosporan prinos povijesti obitelji isticanje važnosti dobi mladenaca u vezi s tipom obitelji. Primjerice, na križevačkome ladanju unutar jedinstvenoga kulturnog kruga jedne župe utvrđena je razlika dobi mladenaca u selima s prevladavajućim jednostavnim obiteljima nasuprot složenima, koju ne opravdava nikakva druga okolnost osim tipa obitelji: kod Tipa A, jednostavnih obitelji za mladiće i djevojke je prosjek 22,11, odnosno 20,35 godina, a kod Tipa B, složenih obitelji 19,10, odnosno 18,23 godina.[56]

Budući da pri istraživanju obitelji župe Roč nije bila na raspolaganju knjiga „stanja duša“ za župu Roč koja bi se kronološki podudarala s korištenim maticama, oslonac je pružila francuska metoda rekonstrukcije porodice

52 Robert Wheaton, „Family and Kinship in Western Europe: The Problem of the Joint Family Households“, *The Journal of the Interdisciplinary History*, 5, 4, 1975., 606-611, posebno dijagram na 607; John Hajnal, „Two Kinds of Preindustrial Household Formation System“, *Population and Development Review*, 8, 3, 1982., 452-455 i na drugim mjestima.

53 Jasna Čapo Žmegač „Konstrukcija modela obitelji u Europi i povijest obitelji u Hrvatskoj“, *Narodna umjetnost* 33, 2, 1996., 180-185, 191. Za istu temu: Vladimir Stipetić – Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, Zagreb 2004., str. 108-109.

54 Marija Mogorović Crljenko – Danijela Doblanović Šuran, „Households in the Rovinj census of 1595/6“ *Acta Histriae* 32, 4, 2024., 495-520.

55 Zdenko Balog, „Dva tipa obitelji križevačkog ladanja u predmoderno doba – obiteljski ciklus i dinamika obitelji križevačkog ladanja u 18. i 19. stoljeću“, *Zbornik Janković*, 10, 2025., 71-121, na str. 107-119.

56 Isto, tablica 3, str. 110.

i obitelji, usklađujući podatke svih triju matičnih knjiga. Zaključuje se da je u Roču nesumnjivo uobičajena jednostavna obitelj, i to u inačici ciklusa „matične obitelji". Radi se o obitelji u kojoj se djeca vjenčavaju izvan kuće, a jedan „nasljednik" (ne nužno muško dijete), oženi se doma zbog održanja ognjišta. Do potonjega, međutim, dolazi tek kada su roditelji umrli ili su na samrti, odnosno onemoćali, te prepuštaju gospodarenje u kući mladomu paru. Taj se sustav u najrazličitijim zajednicama diljem Europe pokazao djelotvornim te je osiguravao održivost doma bez potrebe da se naraštaji sukobljavaju u gospodarenju.[57] Životni je vijek, naime, uglavnom bio kraći nego u suvremeno doba te se moglo očekivati da će se nasljednik/nasljednica oženiti tek koju godinu kasnije od braće i sestara. No, to je vrijedilo u slučajevima prosječnoga životnog vijeka. Kada bi roditelji, ili jedan od njih, doživjeli dublju starost, otegnulo bi se i čekanje. U nedostatku knjiga „stanja duša", uporište sam tražio u sljedećim pokazateljima:

- U obitelji s većim brojem djece, sinovi i kćeri su se ženili u očekivanoj dobi, oko polovice treće dekade života. Jedan, odnosno često i dvoje djece ostajali su dulje vrijeme neoženjeni (dolaze u obzir oba spola).
- Datum ženidbe potencijalnih nasljednika, ili jednoga od njih, u uskoj je vezi s datumom smrti obaju roditelja, ili jednoga od njih. Ponekad, kada je gospodar kuće bio vremešan, nasljednici su se ženili otprilike nakon njegovih navršenih 60 do 65 godina. Nerijetko, očekivani „nasljednik" vjenčao se tako kasno, posebno kad je u pitanju kći, da nije ni uspio osnovati obitelj, a ima i slučajeva da je ostao neoženjen/neudata.[58]
- Čini se da su postojali i dodatni kriteriji koje su nametali roditelji. Ako su u pitanju dva nasljednika koji čekaju odobrenje roditelja, jedan je od njih bio „rezerva" za slučaj rane smrti drugoga.

Uz ispunjavanje tih kriterija, moguće je s priličnom izvjesnošću potvrditi da je u pitanju ciklus matične obitelji. Kada se ovaj uzorak ponavlja u tolikom postotku da se potvrđuje za gotovo svaku obitelj koju se moglo

57 O matičnoj obitelji opširnije: Lutz K. Berkner „The Stem Family and the Developmental Cycle of the Peasant Household: An Eighteenth-Century Austrian Example", *The American Historical Review*, 77, 2, 1972., 398–418; Michael Mittenauer, „Komplexe Familienformen in sozialhistorischer Sicht", *Ethnologia Europea*, 12, 1, 1981., 47–97, posebno 54–57.

58 Vekarić, *Vrijeme ženibe i ritam poroda*, 47–50 uočava povezanost smrti roditelja i datuma vjenčanja u dubrovačkoj okolici i na otocima. Tu se, međutim, radi o općenitoj odgodi vjenčanja pored živih roditelja, dok je za Roč karakteristično da se djeca uobičajeno žene još za života roditelja, nerijetko u mlađoj životnoj dobi, dok jedno od djece (nerijetko dvoje), odgađaju brak koji potom sklapaju u uskoj vezi s datumom smrti roditelja. Stoga držimo da odgođeni brak u Roču ne proizlazi iz istih okolnosti i običaja kao onaj u dubrovačkome kraju.

rekonstruirati s dovoljno podataka, tada ovo potvrđuje da se radilo o običaju zajednice. Kako je to izgledalo u praksi?

- Već je korišten primjer *Benete Crivossije*, spomenute u kontekstu posebno vremešnih mladenki jer se udala u dobi od 33 godine. Roditelji *Girolamo* i *Dorotea* imali su šestero djece. Peti *Francisco* umro je u djetinjoj dobi, a šesti *Canciano* bio je dugogodišnji župnik, odnosno kurator u Humu.[59] *Beneta* je bila četvrto dijete. Najstariji *Gaspar* umro je neoženjen u dobi od 32 godine, dok su oba roditelja bila živa. *Giovanna* se udala veoma mlada, prije svoje osamnaeste. *Vito*, *Benetin* stariji brat, za života roditelja ostao je neoženjen. *Beneta* se udala 22. studenoga 1688., te je važno navesti datum. Otac *Girolamo* umro je 2. prosinca, a majka *Dorotea* 23. prosinca, sve unutar mjesec dana nakon *Benetina* vjenčanja. *Benetin* brat *Vito*, pored *Benete* i župnika *Canciana*, bio je još jedini preživjeli potomak. Oženio se četiri godine poslije, u dobi od četrdeset godina.
- Nešto je složeniji nasljedni niz u obitelji *Bene Pauleticha*, no ovaj slučaj najbolje ilustrira dinamiku matične obitelji te iznenađuje žilavošću i nužnošću održavanja doma. *Bene* je u prvome braku imao četvero djece te u drugome još toliko. Od prvih četvero djece, dvoje ih je umrlo u djetinjstvu te su preživjeli sinovi *Bartol* i *Michael*. *Michael*, mlađi, oženio se u dobi od 27 godina, netom nakon smrti oca i mjesec dana prije smrti maćehe (*Benetove* druge žene *Marcole*). Stariji brat *Bartol* ostao je neoženjen u obiteljskome domu. *Michael*, međutim, u dobi od četrdeset godina umire 11. siječnja 1723. godine. Devet dana poslije, 20. siječnja, njegov se brat oženio. Bile su mu 43 godine, mladenki 27. Kao jedan od posebno vremešnih mladoženja, *Bartol* privlači pozornost. *Michael*, iako mlađi, oženio se prvi i zauzeo mjesto „nasljednika" netom preminuloga oca, no *Bartol* u tome času, iako i sam navršava tridesetu, nije osnovao vlastitu obitelj, nego je ostao u domu roditelja. Nije bilo zapreke da još netko pored nasljednika ostane u domu, pod uvjetom da ostane neoženjen, no na to se nije blagonaklono gledalo, posebno kod muške djece. *Bartol* je, međutim, čekao i konačno smrću brata dočekao priliku te se, premda na pragu starosti, oženio i preuzeo obiteljski dom.
- Mnogo je jednostavniji primjer obitelji *Paula Scurize*. Od njegovih šestero djece, dvije kćeri umrle su u ranoj mladosti neudate. Ostao je kao najstariji

59 Fučić, „Buzeština 1580. Kulturno povijesna slika prema Valierovoj apostolskoj vizitaciji", *BZ*, 17, 1992., 86-87. Zavisne župe, što su u slučaju Roča područja Huma i Draguća, nisu imala župnike (*plovan*), nego kuratore (*farman*), zavisne od nadređene župe.

sin *Piero* i još tri kćeri. *Giovanna* se udala s 22, *Maria* s 20 te *Mattia* s 24 godine. Iako najstariji, *Piero* se još nije ženio. Oženit će se tek 7. siječnja 1703., tri mjeseca prije smrti oca (13. travnja 1703.). *Pieru* je bilo 38 godina.

- Uz roditeljsku samrtnu postelju udala se i *Marcola Rabach.* Otac *Martin* imao je četvero djece. Prvorođeni sin *Anton* umro je, ne oženivši se, u dobi od dvadeset godina. *Marcola* je bila drugo dijete. Treća, *Elena*, umrla je u ranoj dojenačkoj dobi pa je shodno običaju sljedeće dijete, ponovno kći, dobila ime preminule sestre. *Elena* je umrla u dobi od sedamdeset godina neudata. *Marcola* se udala u dobi od trideset godina, 8. veljače 1687., njezin otac umro je pet dana poslije, 13. veljače.

Sada se već može ukazati na uzorak: *Beneta Crivossia* udala se 10 dana prije smrti oca, mjesec dana prije smrti majke, *Marcola Rabach* pet dana prije smrti oca, *Piero Scuriza* tri mjeseca prije smrti oca. Možemo nastaviti nizati primjere: *Giovanna Calegarich* udala se 27. listopada 1684., a otac je umro 28. studenoga. Bile su joj, doduše, 22 godine te nije bilo odgađanja udaje, ali samo zato što je otac umro mlad. Kći *Antona Nesicha*, *Maria*, udala se 27. studenoga 1702. u dobi od 37 godina, otac je umro netom prije, 11. srpnja iste godine.

Ovdje ipak treba upozoriti na dodatni oprez: Slučaj *Mattije Bugliavaz* mogao bi nas zavesti da ga pripišemo istomu uzorku jer udala 28. studenoga 1696., a majka joj je umrla 27. studenoga, dan prije vjenčanja. Iako je smrt majke, *Giovanne*, u uskoj vezi s datumom vjenčanja, što je karakteristika ciklusa matične obitelji, u tome se slučaju dogodila samo žalosna podudarnost jer je majka poginula nesrećom, utopivši se u bunaru, *s'anego in un pozzo appresso la casa d'an(n)i 60 circa*, *senza hauer hauto li SS Sacramenti.* Navodimo to kao primjer koliko je važno pratiti sve raspoložive pokazatelje prije nego što se donesu zaključci.

- Od dvanaestero djece *Simuna Forze*, šest ih je stasalo za brak. Samo su se dvije kćeri udale za života oba roditelja: Najstarija *Elena* 1686. u dobi od 28, a *Ghergora* 1691. u dobi od 29 godina. Ubrzo po smrti majke (4. svibnja 1708.), udala se 26. studenoga *Margarita* u dobi od 34 godine. Ostalo troje vjenčali su se 1710. – 1714. godine. *Vicenza* u dobi od 44, *Zuane* 47, te *Gherse* 27 godina. Ta je obitelj očigledno posebna te ju je potrebno još dodatno istražiti.
- Posebno je zapetljan slučaj obitelji *Turach*, no opet na svoj način govori o „igrama" oko nasljeđivanja doma. U dvama brakovima *Anton* je imao

sedmero djece, od kojih su samo dvije kćeri iz prvoga braka, *Catarina* i *Maria*, doživjele godine za udaju. Starija, *Catarina*, udala se za života oca, 1725. u dobi od 22 godine. Otac *Anton* ponovo se oženio 25. kolovoza 1718., nakon samo dva mjeseca udovištva. U suvremeno doba brzo ponovno vjenčanje nakon smrti supruge nije uobičajeno, no u ranome novom vijeku ovakva je praksa bila općenito normalna.[60] Oženio se *Mattiom*, kćeri *Gaspara Musize*, kojoj je bilo trideset godina. *Anton Turach* umro je 1728., a već sljedeće godine njegova se kći *Maria* udala u dobi od 19 godina. Odabir mladoženje je zanimljiv: radi se o nikom drugom nego *Zuane Musizi*, sinu *Gaspara* i rođenom bratu *Marijine* maćehe *Mattije*. Kako *Mattia* u braku nije imala djece (samo jedno koje je umrlo odmah po rođenju), našla je drugačiji način da dom *Turach* prenese na svoju obitelj. A nakon deset godina braka i bez muške djece u domu, udovica je svakako bila autoritet, kako za pastorku tako i za svoga sedamnaest godina mlađega brata.

Mnogo istraženih primjera učvršćuje zaključak da se u Roču u praksi njegovao ciklus matične obitelji. No, taj ciklus, kao osnovnu strukturu, slijedio je niz kulturoloških podtipova obitelji te ga je potrebno pobliže odrediti. To ujedno vodi i zaključcima o atipičnim dobnim razredima mladenaca u župi Roč u istraženome razdoblju od poldrug stoljeća.

Moguća pojava odgođenoga braka, odnosno dobnih razreda sličnih Roču, primjetna je među podacima za župu Savičenta: mladića koji se prvi put vjenčaju s ≥30 u Roču nalazimo 33,52 %, u Savičenti 34,70 %, a za usporedbu u Čepiću 15,03 %. Sličnu situaciju nalazimo i među djevojkama: u Roču ta dobna skupina čini 15,64 % mladenki, u Savičenti 18,00 %, a u Čepiću samo 8,00 %. To nije dovoljno za zaključak da u Savičenti i Roču postoje slični ili jednaki uvjeti i običaji koji su za posljedicu imali odgođeni brak u tako sličnim postocima, ali svakako bi bilo vrijedno na primjerima usporediti obiteljski ciklus u jednoj i drugoj župi.[61]

60 Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike*, 109 navodi da su se udovci uglavnom ponovo ženili nakon tri mjeseca. Pokazuje to primjer Ludbrega (tablica), gdje se većina udovaca ponovo oženila unutar tri mjeseca, dok su oni koji su se oženili nakon 18 mjeseci već rijetki. Zdenko Balog, „Drugi brak – društveni položaj udovaca i udovica u Križevcima predmodernog doba i 'novi početak'", *Cris*, 25, 1, 2023., 61-85 navodi primjere *Joannesa Maltaricha*, koji je bio udovac dva mjeseca, *Ursule rel. Tribich*, koja je također u udovištvu provela samo dva mjeseca, *Paulusa Hlepchicha* koji se oženio 25 dana nakon smrti supruge te konačno *Michaela Kunticha* koji je bio udovac 15 dana.

61 Podaci prema: Doblanović, *Žrvanj života*, 71, tablica 14.

Prema zaključcima: visoka dob mladenaca ili uvjetovano odgođeno vjenčanje

U Roču je za razdoblje 1651. – 1800. istražena dob više od polovice mladenaca, što je dovoljno za kvalitetne zaključke. Na temelju podataka o 531 mladiću i 697 djevojaka koji ulaze u brak prvi put, došli smo do sljedećih ishoda: mladići se žene s prosječnih 27,78, a djevojke udaju s prosječnih 24,64 godine. Treba dodati i da se najviše mladića vjenčalo s 24, 26 i 27 godina, dok su se djevojke najčešće udavale u dobi od 22 do 24 godine. I za mladiće i za djevojke riječ je o dobi koja je ispod općega prosjeka, čak i po nekoliko godina ispod prosjeka. S druge strane, prosjek značajno podiže grupa starijih mladenaca oba spola. Konkretnije, 178 mladića vjenčalo se u dobi od trideset i više godina, što čini 33,52 % mladoženja, a istoj grupi pridružuje se 109 djevojaka, odnosno 15,64 % uzorka. Ta grupa osjetljivo podiže prosjek kod oba spola te izaziva utisak da su u Roču mladi ulazili kasno u brak, no to je ipak samo djelomično točno.

Dok je većina mladića i djevojaka pripadala skupini koja se vjenčava oko polovice treće dekade života, jedno ili dvoje u obitelji su se vjenčali u uskoj vezi sa smrću roditelja, nekoliko dana i tjedana prije ili nekoliko mjeseci poslije smrti jednoga ili oboje roditelja. Radi se o „nasljedniku" ciklusa matične obitelji koji ostaje u domu i održava kućanstvo, čija je uloga toliko važna i svjesno odabirana da se pored preferiranoga zadržava i „pričuvnoga nasljednika". „Nasljednik", premda ćemo prvo pomisliti na najstarijega muškog potomka, nije obavezno sin, nego u značajnome postotku i kći, a još uočljivije nije bilo uobičajeno preferirati najstarijega potomka, nego naprotiv. Logika mlađega, nerijetko najmlađega potomka kao nasljednika razumljiva je: zadržavanje (naj) starijega potomka do smrti/samrti roditelja dovela bi u mnogo više slučajeva do toga da „nasljednika" prevari vrijeme i učini ga prestarim za osnivanje obitelji. Deset, petnaest, pa i dvadeset godina mlađi potomak, čak i ako roditelji dožive neočekivano duboku starost, imat će više šanse da u svojim tridesetima zasnuje obitelj i potomstvo. No, uvijek treba imati na umu da se radi o statističkim tendencijama koje odražavaju običaj zajednice, a ne o propisima i pravilima.

Ciklus „matične obitelji" dobro objašnjava podizanje prosjeka dobi mladenaca kroz grupu neuobičajeno starih mladenaca. Razumljivo je da djeca, čak i ako im se kroz odabir za „nasljednika" smiješila komocija osnivanja obitelji u očinskome domu, nisu uvijek s veseljem prihvaćala ulogu koja podrazumijeva odgađanje vjenčanja u sasvim neizvjesnom trajanju. O tome najbolje govore

vjenčanja koja se datumom gotovo poklapaju, ali ipak za koji dan ili tjedan prethode smrti roditelja. U svome nestrpljenju djeca od roditelja na samrtnoj postelji iznuđuju dozvolu da brakom konačno verificiraju svoj položaj kao novoga gospodara doma. To ujedno svjedoči da je u kulturi življenja vladao osjetljiv animozitet prema policentričnim obiteljima. Na svaki se način odbijalo i odgađalo dovođenje snahe/zeta u kuću sa živim roditeljima, posebno ako su bili živi oboje. Tek bi ih starost, nemoć, bolest i potreba sklonili da popuste.

Jesu li predbračni odnosi i trudnoće samo dodatno sredstvo pritiska na roditelje ili prirodna posljedica neprirodnoga odgađanja braka, teško je utvrditi, no pojedinačne analize slučajeva svjedoče o obje mogućnosti. U svakom slučaju, čini se da su „plitki bazeni" potencijalnih partnera/partnerica imali mnogo manju ulogu u odgođenome braku nego što bi se možda na prvu pretpostavilo. U istoj obitelji u kojoj je nasljednik bez braka dočekao 35, pa i 40 godina, njegova su se braća i sestre vjenčavali bez odgađanja u ranim i srednjim dvadesetima. Bazen se prema potrebama produbljivao egzogamnim brakovima, srodničkim brakovima uz *dispensu*, kao i odabirom udovičkih partnera. Ta posljednja opcija u Roču je najmanje prisutna.

Predmet je obrađen s različitih aspekata, pri čemu je poticajna bila činjenica da je od hrvatskih regija upravo Istra najbolje pokrivena, ako ne sukladnim, ali po metodologiji i ishodima bliskim istraživanjima pojedinih komuna. Te su pojedinačne studije dragocjen kontekst, kako za ovo istraživanje, tako i za dalja istraživanja kulturoloških tema koje izlučujemo iz matičnih knjiga, te mnogo istraživanja različitih aspekata svakodnevnoga života iz ove bogate građe još predstoji.

Sažetak

Tekst analizira dob mladenaca u župi Roč 1651. – 1800. kao sociološki fenomen. U župi Roč u tom je razdoblju sklopljeno više od tisuću brakova. Utvrđeno je da mladići sklapaju prvi brak prosječno s 27,78, a djevojke s 24,64 godine. Podjelom na dobne razrede, utvrđena je preferirana dob stupanja u brak nalik bliskim sredinama mletačke Istre, a da je visoki prosjek posljedica značajnoga broja mladenaca starijih od 30, pa i 35 godina, i to kod oba spola. Tako je više od 28 % mladića i više od 11 % djevojaka u prvi brak stupilo s 30 i više godina.

Istraženi su različiti čimbenici: nezakonita djeca i predbračni tjelesni odnosi, udovički brakovi, egzogamija te brakovi srodnika sklopljeni uz *dispensu*. Iako svi ti čimbenici pokazuju određenu korelaciju s dobi mladenaca, ona je preslaba da bi

objasnila višu dob mladenaca u Roču nego primjerice u Puli ili Poreču. Pored toga, ta je korelacija obostrana pa je učestalost nezakonite djece i predbračnih začeća više posljedica odgađanoga braka nego uzrok.

Pravi razlog za pojavu grupe 30+ mladenaca, odnosno odgođenoga braka, leži u strukturi obitelji, odnosno ciklusu tzv. „matične obitelji". Radi se o nuklearnoj obitelji (roditelji + neoženjena djeca), čija se djeca žene i udaju izvan roditeljskoga doma, dok u domu ostaje neoženjen jedan ili dvoje „nasljednika" koji će na samrtnoj postelji roditelja ili tek po njihovoj smrti moći sklopiti brak i preuzeti domaćinstvo, ali samo jedan od njih. Ponavlja se uzorak brakova djece na samrtnoj postelji oca. Ako su roditelji preminuli ranije, djeca „nasljednici" još u kasnim dvadesetim godinama mogla su slobodno sklopiti brak, no ako se dogodilo da je netko od roditelja doživio duboku starost, događalo se ne samo da netko od „nasljednika" neprirodno odgađa brak nego i da ga uopće ne uspije sklopiti.

L'età degli sposi nella parrocchia di Rozzo 1651 – 1800

Riassunto

Il testo analizza il fenomeno sociale relativo all'età degli sposi della parrocchia di Rozzo tra il 1651 e il 1800. Durante questo periodo, nella parrocchia di Rozzo sono stati celebrati più di mille matrimoni. Si è stabilito che gli uomini giovani contraevano in media il primo matrimonio a 27,78 anni, mentre le donne lo facevano a 24,64 anni. Suddividendo i dati per fasce d'età, è stato individuato che le persone prediligevano una determinata età per unirsi in matrimonio, età simile a quella rilevata nelle adiacenti zone dell'Istria veneziana, e che la media risultava essere piuttosto elevata a causa di un numero significativo di sposi di entrambi i sessi che avevano più di 30, e persino più di 35 anni. Di conseguenza, più del 28 % degli uomini e oltre l'11 % delle donne avevano contratto il primo matrimonio a 30 anni o più.

Nel contributo sono stati analizzati diversi fattori che hanno inciso sul matrimonio: figli illegittimi e rapporti prematrimoniali, matrimoni di vedovi, esogamia e matrimoni con *dispensa* celebrati tra parenti. Sebbene tutti questi fattori indichino una certa correlazione con l'età degli sposi, non sono sufficientemente decisivi da giustificare l'età avanzata degli sposi di Rozzo rispetto a quelli di, ad esempio, Pola o Parenzo. Inoltre, tale correlazione risulta essere reciproca poiché la frequenza dei figli illegittimi e dei concepimenti prematrimoniali è, più che altro, una conseguenza del rinvio del matrimonio anziché una sua causa.

La vera ragione della presenza di sposi più vecchi dei 30 anni, cioè del matrimonio tardivo, risiede nella struttura familiare, ossia nel ciclo della cosiddetta "famiglia madre". Si tratta di una famiglia nucleare (genitori e figli non sposati) i cui figli si sposano e si maritano al di fuori della casa dei genitori, mentre in casa rimangono uno o due "eredi" non sposati, che soltanto sul letto di morte o dopo la morte dei genitori potranno sposarsi e assumere la gestione della famiglia. Ciò vale però soltanto per uno dei figli non sposati che sono rimasti in casa coi genitori. In questo modo si perpetua il modello del matrimonio contratto sul letto di morte del padre. Qualora i genitori fossero morti prima, i figli "eredi" avrebbero potuto sposarsi già

un po' prima dei trent'anni; tuttavia, se uno dei genitori raggiungeva un'età molto avanzata, accadeva non solo che uno degli "eredi" rimandasse il matrimonio in maniera innaturale ma anche che non facesse più in tempo a sposarsi.

The Ages of Newlyweds in the Parish of Roč, 1651–1800

Summary

This article analyses the age of newlyweds in the parish of Roč between 1651 and 1800 as a sociological phenomenon. During this period, more than a thousand marriages were contracted in the parish. It was found that men entered their first marriage at an average age of 27.78 years, while women did so at 24.64 years. A breakdown by age groups revealed a preferred age of entry into marriage similar to that found in neighbouring communities of Venetian Istria, and that the high average was the result of a significant number of brides and grooms aged over 30, and even over 35, in both sexes. Thus, more than 28% of men and over 11% of women entered their first marriage at the age of 30 or later. Various factors were examined, including illegitimate children and premarital sexual relations, widowed remarriages, exogamy, and marriages between relatives contracted with dispensation. Although all of these factors show a certain correlation with the age of newlyweds, the correlation is too weak to explain why the age at marriage in Roč was higher than, for example, in Pula or Poreč. Moreover, this correlation is reciprocal, meaning that the frequency of illegitimate children and premarital conceptions was more a consequence of delayed marriage than its cause.

The true reason for the emergence of the group of newlyweds aged 30 and over, i.e. delayed marriage, lies in family structure, specifically in the cycle of the so-called "stem family". This refers to a nuclear family (parents + unmarried children) in which children marry outside the parental household, while one or two unmarried "heirs" remain at home. Only on their parents' deathbed, or after their death, could these heirs marry and assume control of the household. However, only one of them was allowed to do so. A recurring pattern can be observed of children marrying while the father lay on his deathbed. If the parents died earlier, the "heirs" could marry freely in their late twenties; however, if one of the parents lived to an advanced old age, it sometimes happened not only that one of the "heirs" unnaturally postponed marriage, but that they never managed to marry at all.